

Vysoká škola aplikované psychologie, s. r. o.

Akademická 409, 411 55 Terezín

**Život vybrané menšiny v ČR – Romové v zařízeních ústavní
péče**

**Life of a selected minority in the Czech republic – Romany in
institutional care**

Bakalářská práce

Denisa Friedrichová

2021

PhDr. Diana Jiříštová, Ph.D.

VYSOKÁ ŠKOLA APLIKOVANÉ PSYCHOLOGIE TEREZÍN

Akademická 409, 411 55 Terežín, info@vsaps.cz, www.vsaps.cz

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

akademický rok 2020/2021

Jméno a příjmení studenta:	Denisa Friedrichová
Studijní program:	Humanitní studia
Název tématu práce v českém jazyce:	Život vybrané menšiny v ČR – Romové v zařízeních ústavní péče
Klíčová slova v českém jazyce:	Rom, ústavní péče, ústavní zařízení, legislativa, náhradní rodinná péče
Název tématu v anglickém jazyce:	Life of a selected minority in the Czech republic – Romany in institutional care
Klíčová slova v anglickém jazyce:	Romany, institutional care, institutional facilities, legislation, substitute family care

1.	Zdůvodnění tématu (min. 7 řádků): Téma Život vybrané menšiny, v mém případě Romů, v České republice jsem zvolila proto, že mne situace této komunity zajímá a myslím si, že náš postoj k nim je mnohdy nespravedlivý a diskriminační. V naší republice se nesetkáme s příliš pestrou skladbou obyvatelstva co do barvy pleti, jazykové odlišnosti či způsobu života. Přesto zde stále narůstá problém etnický, sociálně i společensky odlišné skupiny obyvatel, která se obtížně vyrovnává s procesem integrace do současné společnosti. Romská komunita je hodně diskutovaná. Romové jsou často terčem diskriminace.
2.	Formulace problému, který bude v práci řešen (min. 10 řádků): Ve své ročníkové práci se zaměřím především na řešení problému romských dětí v kojeneckých ústavech a dětských domovech, na jejich sníženou šanci na adopci, či pěstounskou péči, vzhledem k jejich barvě pleti a předsudkům společnosti. Dále se zaměřím na jejich život v ústavech a jejich šance a možnosti po dovršení plnoletosti a nutnosti opuštění těchto institucí.
3.	Cíl práce max. 5 řádků:

- vání, školské poradenské zařízení a zařízení pro další vzdělávání pedagogických pracovníků a Klinika adiktologie, 1. lékařská fakulta Univerzity Karlovy v Praze a Všeobecná fakultní nemocnice v Praze ve vydavatelství Togga, 2012. ISBN 978-80-87652-87-9.
2. BECHYŇOVÁ, Věra a Marta KONVIČKOVÁ. *Sanace rodiny: [sociální práce s dysfunkčními rodinami]*. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-392-5.
 3. FOLDA, Jan, ed. *Otázky z oblasti pěstounské péče: vzdělávání pro pěstouny a zájemce o pěstounskou péči*. Praha: [Jalna], 2010. ISBN 978-80-86396-55-2.
 4. JAKOUBEK, Marek a Tomáš HIRT, ed. *Romové: kulturologické etudy: (etnopolitika, příbuzenství a sociální organizace)*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2004. ISBN 80-86473-83-x.
 5. KOZLOVÁ, Lucie. *Sociální služby*. V Praze: Triton, 2005. ISBN 80-7254-662-7.
 6. LANGMEIER, Josef a Zdeněk MATĚJČEK. *Psychická deprivace v dětství*. Praha: Karolinum, 2011. ISBN 978-80-246-1983-5.
 7. MATOUŠEK, Oldřich a Hana PAZLAROVÁ. *Hodnocení ohroženého dítěte a rodiny v kontextu plánování péče*. Praha: Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-739-8.
 8. MATOUŠEK, Oldřich. *Ústavní péče*. Vyd. 2. přeprac. a rozš. Praha: Sociologické nakladatelství, 1999. Studijní texty (Sociologické nakladatelství). ISBN 80-85850-76-1.
 9. NĚMEC, Jiří a Věra VOJTOVÁ. *Vzdělávání žáků se sociálním znevýhodněním: Education of socially disadvantaged pupils*. Brno: Paido, 2009. ISBN 978-80-7315-191-1.
 10. ŘÍČAN, Pavel. *S Romy žít budeme - jde o to jak: dějiny, současná situace, kořeny problémů, naděje společné budoucnosti*. Praha: Portál, 1998.
 11. SYSLOVÁ, Zora, Irena BORKOVCOVÁ a Jan PRŮCHA. *Péče a vzdělávání dětí v raném věku: komparace české a zahraniční situace*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2014. ISBN 978-80-7478-354-8.
 12. ŠANDEROVÁ, Petra. *Tělesnost jako významný faktor procesu adopce: kulturně antropologický problém*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2011. Studie (Sociologické nakladatelství). ISBN 978-80-7419-046-9.
 13. ŠKOVIERA, Albín. *Dilemata náhradní výchovy: [teorie a praxe výchovné péče o děti v rodině a v dětských domovech]*. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-318-5.
 14. ŠVANCAR, Zdeněk a Jana BURIÁNOVÁ. *Speciálně pedagogické problémy ústavní a ochranné výchovy*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1988. Knihovna speciální pedagogiky.

Internetové zdroje

15. <http://www.otevrenabudoucnost.cz/pribehy-deti/>

16. <http://www.pravonadetstvi.cz/deti/tvoje-situace/jsi-v-ustavu/jak-to-v-de-caku-chodi/>
17. <https://denikreferendum.cz/>
18. <https://www.dejmedetemsanci.cz/>
19. <https://www.mpsv.cz/formy-nahradni-rodinne-pece>
20. <https://www.parlamentnilisty.cz/politika/politici-volicum/Novak-ANO-Jak-je-to-dnes-s-odebiranim-deti-podle-zakona-612056?fbclid=IwAR1zMLjCCGM8AOR57jGFHucWXssXLEJwcdT-DUzSO8NN1br12vWKeECDGb> 4
21. <https://www.sancedetem.cz/>

Zahraniční zdroje

22. COURTNEY, M. E., THORBURN, J. 2008. *Children in state care*. Aldershot, Hants, England: Ashgate. ISBN 9780754625872

Souhlas vedoucího práce

Jméno vedoucího: PhDr. Diana Jiříštová, Ph.D.

Podpis: dne: 23. 7. 2020

Souhlas prorektora pro vědu a výzkum, doc. ThDr. Patrika Maturkaniče, PhD.

Podpis: dne: 27/7-2020

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že odevzdanou práci na téma Život vybrané menšiny v ČR – Romové v zařízeních ústavní péče jsem vypracovala samostatně, s použitím uvedené literatury a práci jsem neodevzdala na žádné jiné škole k získání atestace.

V Terezíně dne 12. 4. 2021

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala PhDr. Dianě Jiříštové, Ph.D., která mě při psaní vedla a předávala mi odborné rady a doporučení, kterými přispěla k vypracování této bakalářské práce. Dále děkuji všem respondentům, kteří mi poskytli rozhovory a vyplnili dotazníky.

ANOTACE

Práce se zabývá problematikou dětských domovů a ústavů institucionální péče. Zaměřuje se na pobyt zde a adopci hlavně romských dětí. Dále se věnuje odchodu dětí z ústavní výchovy a jejich šanci na začlenění do běžného života.

Teoretická část vymezuje legislativu a terminologii, popisuje systém péče v ústavních zařízeních a možnosti bydlení po opuštění těchto zařízení.

V praktické části jsem zvolila formu kvalitativního výzkumu, a to polostrukturovaný rozhovor s mladistvými, kteří budou v nejbližší době opouštět dětský domov, a jejich paní ředitelkou. Druhou část tvoří kvantitativní výzkum formou dotazníkového šetření.

KLÍČOVÁ SLOVA

Rom, ústavní péče, ústavní zařízení, legislativa, náhradní rodinná péče

ANNOTATION

The work deals with the issue of children's homes and institutions of institutional care. It focuses on staying here and adopting mainly Roma children. Furthermore, the departure of children from institutional care and their chances of integration into everyday life.

The theoretical part defines the legislation and terminology, describes the system of care in institutional facilities and housing options after leaving these facilities.

In the practical part, I chose a form of qualitative research, namely a semi-structured interview with adolescents who will be leaving the children's home in the near future and their director. The second part is quantitative, in the form of a questionnaire survey.

KEY WORDS

Romany, institutional care, institutional facilities, legislation, substitute family care

Obsah

ÚVOD	2
1 ROMSKÉ DÍTĚ DŘÍVE A DNES	5
2 INSTITUCIONÁLNÍ – ÚSTAVNÍ PÉČE	7
3 FORMY NÁHRADNÍ RODINNÉ PÉČE	12
3.1 Svěření do péče jiné osoby	12
3.2 Pěstounská péče	12
3.2.1 Předpěstounská péče	12
3.3 Pěstounská péče na přechodnou dobu	13
3.4 Poručenství, pokud poručník o dítě pečuje	13
3.5 Osvojení	13
3.5.1 Mezinárodní osvojení	14
4 ODEBRÁNÍ DÍTĚTE	15
5 LEGISLATIVA	17
6 VLIV INSTITUCIONÁLNÍ PÉČE NA VÝVOJ DÍTĚTE	19
7 PRAVIDLA ÚSTAVNÍ PÉČE	22
8 ROMSKÉ DĚTI V ÚSTAVNÍ PÉČI	24
9 ODCHOD DĚTÍ Z ÚSTAVNÍ PÉČE	25
9.1 Problémy mladistvých po opuštění ústavní péče	27
9.2 Pracovní uplatnění mladistvých po odchodu z ústavní péče	28
9.3 Romové a marginalizace	29
PRAKTICKÁ ČÁST	31
Cíl výzkumného šetření	31
Metodika	31
Zkoumaný vzorek	32
Výzkumné otázky a stanovení hypotéz	32
Výsledky průzkumu	34
Analýza výsledků	40
DISKUZE	42
ZÁVĚR	43
LITERATURA	49
SEZNAM PŘÍLOH	52

Úvod

Rodina je nejdůležitější sociální skupina, která je základním článkem sociální struktury a základní ekonomickou jednotkou. Její členové si navzájem poskytují morální a materiální pomoc. Rodina většinu z nás provází od začátku našeho života až do jeho konce. Právě z ní čerpáme zkušenost, poskytuje nám pocit bezpečí, jistoty, lásky a především péči. V rodině se připravujeme na náš budoucí samostatný život. Ne každý má však to štěstí prožít svůj život v kruhu rodiny.

Za každé dítě zodpovídají jeho zákonní zástupci, zpravidla jeho rodiče. Pokud rodič v roli zákonného zástupce nebo v roli vychovatele selže, musí zájem těchto dětí hájit někdo jiný. Právě proto je role těch, kdo zastupují děti, jež nemohou vyrůstat ve vlastní rodině, velice důležitá a nelehká. Měli bychom proto porozumět práci sociálních pracovníků na úradech, pracovníků kojeneckých ústavů, dětských center, dětských domovů, lékařů, psychologů, soudců a zaměstnanců dalších institucí, kteří v tomto případě hájí zájmy opuštěných dětí. Cílem jejich snažení je zajistit opuštěným dětem život v prostředí, které se vlastní rodině co nejvíce přibližuje, a tím je „nová“ rodina – osvojitelská (adoptivní) či pěstounská.

Názor, že je náhradní rodinná péče prospěšnějším místem pro vývoj dítěte a pochopitelně vhodnější než institucionální péče ve všech aspektech, nelze zpochybňovat. Je nutné ovšem podotknout, že v celé této problematice, kdy se děti ocitají bez opory a starostlivosti ze strany své vlastní rodiny, je také velmi důležitý individuální přístup ke každému dítěti. Velmi snadno mohou nastat situace, kdy je jeho umístění do institucionální péče nejlepší z nabízených možností. Jako příklad lze uvést věk dítěte. Pro dospívajícího může být příjemnější přesun do institucionální péče, protože představa pobytu v cizí rodině v něm vyvolává nepříjemné pocity a o náhradní rodiče nemá zájem. Dalším důvodem může být aktuální somatický a psychický stav dítěte, kdy jeho pobyt v náhradní rodině není možný a spíše by mohl uškodit.

Podíl romských chlapců a děvčat se v dětských domovech pro děti do tří let v posledních letech rapidně zvedl. Odhaduje se, že více jak polovina dětí ve věku do tří let žijících v kojeneckých ústavech a domovech pro děti do tří let jsou děti romské.

Pokud je dítě již umístěno do ústavní výchovy, orgány sociálně-právní ochrany dětí ani jiné orgány veřejné správy s rodinou na zlepšení její situace a na možnosti návratu dítěte do rodiny systematicky nepracují. Míra návratu romských dětí z ústavní péče zpět do jejich biologických rodin je proto velmi nízká.

Romské děti se nedostávají do náhradní rodinné péče v takové míře jako děti neromské. Potenciální pěstouni a adoptivní rodiče nemají moc zájem přijímat romské děti, což také přispívá k jejich nadměrnému zastoupení v ústavní péči. Obecným cílem ústavní výchovy je převýchova romských dětí a jejich plné začlenění do většinové společnosti.

V bakalářské práci se zabývám rozbořem života hlavně romských dětí v ústavní péči a odchodem mladistvých ze zařízení institucionální výchovy. První část je teoretická a člení se do čtyř kapitol. První kapitola je zaměřena na typy institucionální péče, které spadají do gesce tří ministerstev, a dále na formy náhradní rodinné péče. Možností na umístění dítěte do jakékoliv náhradní péče je mnoho, proto se jimi v této části zabývám podrobněji. Následuje proces odebrání dítěte z jeho domova, kde jsem informace doplnila platnou legislativou.

Ve druhé kapitole se již zaměřuji na samotný problém, jakým je vliv institucionální péče na vývoj dítěte, jaká jsou zde pravidla.

Ve třetí kapitole popisuji konkrétně romské děti, jejich sníženou možnost adopce kvůli barvě jejich pleti. Je zde zastoupen fakt, že mnoho lidí trpí předsudky a v podstatě mají strach, že z romského dítěte nelze vychovat plnohodnotného člověka, který se plně začlení do běžného života.

V poslední, čtvrté kapitole teoretické části práce zmiňuji možnosti, které stát nabízí dětem po opuštění institucionální péče, a problémy mladistvých, jaké po opuštění dětských domovů mají.

Druhá část mé práce je praktická a výzkumná. Ke svému výzkumu jsem využila kvalitativní výzkum formou polostrukturovaného rozhovoru a kvantitativní výzkum formou dotazníkového šetření. Rozhovory jsem vedla s ředitelkou dětského domova v Litoměřicích, a s dětmi samotnými. Jedná se o děti starší, a to ve věku 15 let a výše,

u kterých jsem zjišťovala, jaké mají povědomí o možnostech po odchodu z ústavního zařízení a zda se cítí být na odchod připraveny. Dotazníky jsou určeny pro větší počet respondentů, proto budou rozmístěny do více dětských domovů.

Cílem bakalářské práce je rozbor názorů dětí, hlavně romských, v zařízeních institucionální péče, na to, jaký má na ně tento druh péče vliv a jaké jsou jejich možnosti po opuštění dětských domovů. V praktické části se zabývám připraveností mladistvých na samostatný život.

Mezi nejznámější autory zabývající se touto tematikou patří Leona Běhounková, která se zaměřuje na odchod dětí z institucionální péče do samostatného života. Tato publikace pro mě byla velmi přínosná. Pěstounskou péčí se ve svých dílech zabývá Oldřich Matoušek a Jan Folda. Dalšími přínosnými díly tentokrát o Romech a romském životě jsou od autorů Pavla Říčana a Marka Jakoubka. Ze zahraniční literatury jsem čerpala hlavně z knihy June Thorburn a Marka E. Courtney.

1 Romské dítě dříve a dnes

Říčan se ve své knize zabývá srovnáním života romského dítěte kdysi a dnes. Dříve děti mívaly těžký život, měly často hlad, trpěly bolestmi, mrzly a umíraly v důsledku nedostatečné zdravotní péče. Jejich vzdělání bylo ve většině případů bídné a vyhlídky na slušnou existenci mizivé. Žily však v pevné rodině, obklopené mnoha příbuznými. Takové společenství bylo pro děti domovem, kde se uznávala pravidla jako vzájemná solidarita a ochota dělit se s ostatními. Členové si navzájem projevovali lásku a přátelství, dítě bylo málokdy bito. Důležité bylo hlavně to, že dítě pozorovalo smysluplnou práci dospělých a udržovalo blízký kontakt s přírodou. Svět tohoto dítěte byl přehledný a život dával smysl.

Dále Říčan uvádí, že v dnešní době je na tom romské dítě lépe v oblasti stravování, lékařské péče a vzdělání. Horší je to však s rodinou, která selhává v plnění svých úkolů, a to zejména ve výchově. Dříve romské rodiny na svých dětech lpěly, dnes se však romské matky svých dětí snadno vzdávají, opustí je třeba rovnou v porodnici. Je všeobecně známo, že romské děti často nemají životní úroveň, jakou by měly mít. Žijí v nehygienických podmínkách, dostávají nevhodnou stravu, mají nedostatečnou či špatnou péči v nemoci, nemají vyhovující školní potřeby, klidné místo pro přípravu do školy a ani vhodné podmínky pro mravní a sociální vývoj. Tyto děti mají předčasně přístup k alkoholu a ke kouření, je jim povoleno sledovat televizní pořady pouze pro dospělé. Existují dokonce i případy, kdy romští rodiče navádějí, nebo i nutí své děti ke krádežím, neboť v jejich věku nejsou trestně zodpovědné. U mladých Romek, někdy ještě dětí se lze setkat s prostitucí, přičemž na získané peníze často čeká rodina. Dalším závažným problémem bývá, že romští rodiče nedbají na pravidelnou školní docházku svých dětí a ty jsou pak vychovávány ulicí, která nahradila život v přírodě. Dohled nad dodržováním práv dítěte je úkolem státu. Ten v případě nutnosti zasahuje a bere péči dítěte do svých rukou.¹

¹ ŘÍČAN, P. *S Romy žít budeme – jde o to jak: dějiny, současná situace, kořeny problémů, naděje společné budoucnosti*. Praha: Portál, 1998, ISBN 80-7178-250-5. s. 103–104.

V případě, že se rodičům těchto dětí nepodaří brzy získat dítě zpět do své péče, postupně o něj přestávají mít zájem. Důvody ztráty jejich zájmu vidí Sekyt v tom, že si jednak pořídili brzy další dítě, jednak při návštěvách zjistili, že dítě už nemá romství, neumí se chovat a v rodině by bylo jen na obtíž.²

² JAKOUBEK, M. a T. HIRT, eds. *Romové: kulturologické etudy: (etnopolitika, příbuzenství a sociální organizace)*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2004, ISBN 80-86473-83-x. s. 198.

2 Institucionální – ústavní péče

Pro objasnění pojmu institucionální péče vycházíme z mezinárodního označení Early Childhood Education and Care, který v českém překladu označuje péči a vzdělávání v raném věku. Charakterizuje „předškolní vzdělávání jako péči a vzdělávání dětí od narození po vstup do základního vzdělávání“³.

V ústavní péči jsou jednak děti s nařízenou ústavní nebo ochrannou výchovou, děti, které byly soudem svěřeny do péče zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc, a dále děti, které byly do péče zařízení svěřeny rodiči, resp. osobami odpovědnými za jejich výchovu.

Ústavní výchova je výchovné opatření, které soud nařídí, jestliže je výchova dítěte vážně ohrožena nebo vážně narušena a jiná výchovná opatření nevedla k nápravě, nebo jestliže z jiných závažných důvodů nemohou rodiče výchovu dítěte zabezpečit. Před nařízením ústavní výchovy je soud povinen zkoumat, zda výchovu dítěte nelze zajistit náhradní rodinnou péčí, nebo rodinnou péčí v zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc, jež mají přednost před výchovou ústavní. Pokud musí být tato výchova nařízena, měla by trvat pouze po dobu nezbytně nutnou, ale lze ji nařídit nejdéle tři roky. Ústavní výchovu lze před uplynutím tří let od jejího nařízení prodloužit, jestliže důvody pro její nařízení stále trvají. Trvání ústavní výchovy lze prodloužit opakovaně, vždy však opět nejdéle na dobu tří let. Bylo-li nařízeno výchovné opatření spočívající v nařízení ústavní péče nebo ve svěřením dítěte do zařízení pro děti vyžadující okamžitou péči, je soud povinen nejméně jednou za šest měsíců přezkoumat, zda trvají důvody pro nařízení tohoto opatření, nebo zda není možné zajistit dítěti náhradní rodinnou péči.

³ SYSLOVÁ, Z., I. BORKOVCOVÁ a J. PRŮCHA. *Péče a vzdělávání dětí v raném věku: komparace české a zahraniční situace*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2014, ISBN 978-80-7478-354-8. s. 11.

Jedním z autorů, který o tomto tématu píše, je Běhounková. Ve své knize *Fenomen odchodu do samostatného života dítěte vyrůstajícího v náhradní výchovné péči* uvádí: „Systém podpory a péče o ohrožené děti a děti umístěné mimo vlastní domov prochází v České republice v posledních dvou desetiletích kontinuálním procesem změn, a to jak z hlediska legislativy, metodik, tak i z pohledu jednotlivých institucí a poskytované kvality služeb.“⁴

V České republice má mít ze zákona vždy přednost život dítěte v rodině před péčí ústavní, a to s prioritou:

1. rodina biologická – vlastní,
2. rodina náhradní příbuzná nebo blízká dítěti,
3. rodina náhradní zprostředkovaná úředně,
4. péče institucionální – ústavní.

Institucionální péče v podmínkách ČR spadá do gesce tří ministerstev:

1. Ministerstva zdravotnictví;
2. Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy;
3. Ministerstva práce a sociálních věcí.

Pokud se žádným způsobem nepodaří zajistit rodinnou péči, je dítě od narození do 3 let věku svěřeno do péče ústavů, jež jsou nejčastěji v gesci Ministerstva zdravotnictví ČR – kojenecké ústavy, dětské domovy, dětská centra.

Pobyt v zařízení by měl být vždy co možná nejkratší, protože výzkumy prováděné v zahraničí i ČR prokazují, že ústavní péče děti zejména v raném věku poškozuje v jejich zdravém vývoji.

Smyslem pobytu v těchto zařízeních by mělo být stanovení diagnózy a prognózy spolu se snahou neprodleně umístit dítě do rodinné péče.

⁴ BĚHOUNKOVÁ, L. *Fenomén odchodu do samostatného života dítěte vyrůstajícího v náhradní výchovné péči*. Praha: Národní ústav pro vzdělávání, školské poradenské zařízení a zařízení pro další vzdělávání pedagogických pracovníků a Klinika adiktologie, 1. lékařská fakulta Univerzity Karlovy v Praze a Všeobecná fakultní nemocnice v Praze ve vydavatelství Togga, 2012, ISBN 978-80-87652-87-9. s. 23.

Děti, které nebylo možno vrátit zpět do péče jejich biologických rodičů ani umístit do náhradní rodinné péče, přecházejí v případě dobrého zdravotního stavu do zařízení v gesci Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy – dětské domovy, dětské domovy se školou, diagnostické ústavy, výchovné ústavy. Dětský domov se stará o děti, které nemohou vyrůstat ve své rodině z toho důvodu, že rodiče buď nemají, nebo se o ně rodiče nemohou nebo nechtějí starat.⁵ Ústavní výchova může být nařízena z důvodů sociálních i výchovných. Je to opatření, které má preventivní charakter.⁶ Problém představuje také přechod mladistvých z ústavní výchovy do neústavního prostředí. I když jim státní orgány poskytují podporu, je tato v možnostech velmi limitována.⁷

Zařízení v gesci Ministerstva zdravotnictví ČR

- Kojenecké ústavy – zde jsou umísťovány nejmenší děti, zpravidla novorozenci a kojenci do 1 roku věku, často bývají spojeny s dětským domovem pro děti ve věku 0–3 roky.
- Dětské domovy pro děti 0–3 roky – zařízení pro děti zpravidla do 3 let věku, jejich denní a stravovací režim musí být přizpůsoben věku a individuálním potřebám dětí.
- Dětská centra – transformující se ústavy předchozího typu, které nabízejí komplexnější péči o ohrožené děti, včetně služeb ambulantních.

Děti starší 3 let bývají umísťovány nejčastěji v zařízeních, která jsou v gesci Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy. Tato zařízení jsou rozlišena podle účelu, který mají splňovat.

⁵ MATOUŠEK, O. *Slovník sociální práce*. 3. vyd. Praha: Portál, 2016, ISBN 9788026211549. s. 50.

⁶ ŠKOVIERA, A. *Dilemata náhradní výchovy: [teorie a praxe výchovné péče o děti v rodině a v dětských domovech]*. Praha: Portál, 2007, ISBN 978-80-7367-318-5. s. 143.

⁷ MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. 3., rozš. a přeprac. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2003, ISBN 80-86429-19-9. s. 253.

Zařízení v gesci Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy

- Dětské diagnostické ústavy – děti zpravidla ve věku 3–18 let jsou do diagnostických ústavů po nařízení ústavní výchovy umístovány za účelem komplexního vyšetření. Na jeho základě, podle zdravotního stavu a volné kapacity jednotlivých zařízení jsou děti poté umístěny do dětských domovů, dětských domovů se školou nebo výchovných ústavů.
- Dětské domovy – umístovány děti ve věku 3 a nejvýše 18 let nebo do ukončení přípravy na povolání až do 26 let, bez závažných poruch chování. Vzdělávání probíhá ve školách, které nejsou součástí dětského domova.
- Dětské domovy se školou – děti zpravidla od 6 let do ukončení povinné školní docházky. Účelem dětských domovů se školou je zajišťovat péči o děti s nařízenou ústavní výchovou se závažnými poruchami chování, vyžadující pro svou přechodnou nebo trvalou duševní poruchu výchovně léčebnou péči nebo mající nařízenou ochrannou výchovu.
- Dětské výchovné ústavy – děti starší 15 let se závažnými poruchami chování, u nichž byla nařízena ústavní výchova nebo uložena ochranná výchova. Do výchovného ústavu může být umístěno i dítě starší než 12 let, má-li uloženu ochrannou výchovu a projevují-li se v jeho chování tak závažné poruchy, že nemůže být umístěno v dětském domově se školou.

Zařízení v gesci Ministerstva práce a sociálních věcí

- Domov pro děti se zdravotním postižením – do domovů pro osoby se zdravotním postižením jsou umístovány děti, jejichž zdravotní, tělesný, smyslový, mentální či kombinovaný handicap vyžaduje zvláštní odbornou péči a které nemohou být z různých důvodů v domácí péči.
- Zařízení pro děti vyžadující okamžitou péči – zařízení pro děti 0–18 let, které se ocitly bez jakékoli péče či bez péče přiměřené jejich věku a jejichž život, zdraví či příznivý vývoj nebo výkon jejich základních práv jsou vážně ohroženy, a pro děti týrané či zneužívané. Děti mohou být přijaty na základě soudního rozhodnutí, žádosti OSPOD – odbor sociálně-právní ochrany dětí, žádosti rodičů či samotného dítěte.

- Klokánek – rodinná alternativa ústavní péče. Je to projekt Fondu ohrožených dětí. Klokánky mají pověření Ministerstva práce a sociálních věcí jako zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc, proto mohou přijímat děti na základě žádosti rodičů, soudního rozhodnutí – předběžné opatření nebo rozsudek, žádosti orgánu sociálně-právní ochrany dětí i na základě žádosti samotného dítěte či osoby, která malé dítě nalezne opuštěné nebo v jiné krizové situaci. V těchto případech mohou děti v Klokánku zůstat i proti vůli rodičů až do té doby, než soud rozhodne o předběžném opatření.

Obecnou snahou je, aby převažovala zařízení rodinného typu, jež by se co nejvíce režimem přiblížila rodině, aby zde byli stálí vychovatelé, muži i ženy, malé a věkově smíšené skupiny a podobně. Přesto by i v těchto zařízeních měly děti pobývat jen po nezbytně nutnou dobu a pouze v případě, že není možné zajistit péči o ně v rodinném prostředí.

Ústavy udržují vnitřní řád pomocí negativních a pozitivních sankcí. Existuje v nich hierarchie společenských pozic. Jsou více či méně uzavřené vůči vnějšímu světu.⁸

⁸ MATOUŠEK, O. *Ústavní péče*. 2. přeprac. a rozš. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 1999, ISBN 80-85850-76-1. s. 20.

3 Formy náhradní rodinné péče

Výchova dětí a péče o jejich příznivý vývoj je především právem a povinností obou rodičů. Ne všichni rodiče se však chtějí nebo mohou o své děti starat. V situacích, kdy děti nemohou z nejrůznějších důvodů vyrůstat ve vlastní rodině, je třeba hledat optimální formu náhradní péče, což je též jedním z úkolů orgánů sociálně-právní ochrany dětí.

3.1 Svěření do péče jiné osoby

Tato forma náhradní rodinné péče je upravena občanským zákoníkem v § 953–957. Soud může svěřit dítě do péče pečující osoby v případě, kdy o dítě nemůže osobně pečovat žádný z rodičů ani poručník. Rozhodnutí o svěření dítěte do péče musí být v souladu se zájmy dítěte. Není-li soudem rozhodnuto jinak, zůstává rodičům zachována rodičovská odpovědnost za dítě a rodiče jsou nadále zákonnými zástupci dítěte.

3.2 Pěstounská péče

Další formou náhradní rodinné péče je pěstounství – § 958–973 občanského zákoníku. Do pěstounské péče se svěřují děti, o něž nemůže pečovat žádný z rodičů ani poručník, a to na dobu, po kterou trvá překážka bránící rodičům v osobní péči o dítě. Rodič pak může požadovat dítě zpět do své osobní péče. Pokud je to v souladu se zájmy dítěte, soud takovému návrhu vyhoví.

3.2.1 Předpěstounská péče

Soud může dítě svěřit zájemcům o pěstounskou péči do péče předpěstounské – její délku stanoví se zřetelem k okolnostem případu. Nad průběhem a úspěšností předpěstounské péče vykonává soud dohled.

3.3 Pěstounská péče na přechodnou dobu

Základní úprava této formy krátkodobé náhradní péče je obsažena v ustanovení § 958 odst. 3 občanského zákoníku. Soud může na návrh orgánu sociálně-právní ochrany dětí svěřit dítě do pěstounské péče na přechodnou dobu osobám, které jsou podle zákona o sociálně-právní ochraně dětí vedeny v evidenci osob, které mohou vykonávat pěstounskou péči na přechodnou dobu, a to na:

- dobu, po kterou nemůže rodič ze závažných důvodů dítě vychovávat,
- dobu, po jejímž uplynutí může matka dát souhlas k osvojení nebo po kterou může rodič souhlas k osvojení odvolat nebo
- dobu do nabytí právní moci rozhodnutí soudu o tom, že souhlasu rodičů k osvojení není třeba.

3.4 Poručenství, pokud poručník o dítě pečuje

Povinnost soudu jmenovat dítěti poručníka dle § 928–942 občanského zákoníku nastává za situace, kdy tu není žádný z rodičů, který má a vůči svému dítěti vykonává rodičovskou odpovědnost v plném rozsahu. Zejména se jedná o situace, kdy:

- oba rodiče nezletilého dítěte zemřeli,
- oba rodiče nezletilého dítěte byli zbaveni rodičovské odpovědnosti,
- výkon rodičovské odpovědnosti obou rodičů nezletilého dítěte byl pozastaven,
- rodičovská odpovědnost obou rodičů nezletilého dítěte byla omezena, nebo byl omezen její výkon, zároveň byl stanoven rozsah tohoto omezení nebo
- jde o dítě nezletilých rodičů, případně jeden z rodičů je nezletilý a druhý není znám či v rodném listě uveden.

3.5 Osvojení

Dle § 794–845 občanského zákoníku vznikají mezi osvojitelem a osvojencem vztahy jako mezi rodičem a dítětem. Osvojitelé mají při výchově dítěte v plném rozsahu rodičovskou odpovědnost. Do matriky se místo rodiče na základě pravomocného rozhodnutí soudu o osvojení zapíše osvojitel, případně osvojitelé.

Dítě získává osvojením příjmení osvojitele a vztahy k původní rodině zanikají. Na rozdíl od pěstounské péče zde nenáleží osvojitelům ani osvojenci žádné zvláštní dávky. Osvojení nelze zrušit po uplynutí 3 let od rozhodnutí o osvojení.

3.5.1 Mezinárodní osvojení

Smluvní státy Úmluvy o právech dítěte, které uznávají a povolují systém osvojení, zavazuje Úmluva uznat osvojení v cizí zemi jako náhradní způsob péče o dítě tehdy, nemůže-li být dítě předáno do výchovy v zařízení péče o děti nebo rodině osvojitele nebo o ně nemůže být pečováno jiným vhodným způsobem v zemi jeho původu.⁹

⁹ MPSV ČR. Formy náhradní rodinné péče. *Mpsv.cz* [online]. © 2019 [cit. 2021-03-03]. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/formy-nahradni-rodinne-pece>

4 Odebrání dítěte

Situace, kdy je dítě odebráno z rodiny, patří k nejnáročnějším životním situacím, které se v rodinném životě mohou udát. Vždy je třeba mít na paměti, že by tím měl být sledován zájem dítěte. Rodiče jsou zákonnými zástupci dítěte, jsou zodpovědní za jeho výchovu, mají tedy svá rodičovská práva, ale také nezpochybnitelné povinnosti.

Podle statistik je nejčastějším důvodem odebrání dětí zanedbání výchovy, výchovné problémy dítěte a jiné překážky v péči o dítě na straně rodičů. Zanedbání výchovy dětí, která je nejčastější příčinou odebírání dětí, se rozumí zpravidla situace, kdy rodiče nejsou schopni zabezpečit dítěti uspokojení základních potřeb, jako jsou strava, hygiena, zdravotní péče a odpovídající bydlení. Příčiny bývají kombinované, rodiče se většinou nachází ve špatné ekonomické situaci, jsou nezaměstnaní, zadlužení, někdy do hry vstupuje závislost na alkoholu nebo jiných návykových látkách. Podle pracovníků OSPOD bývá zanedbání výchovy dětí mnohdy také spojené s nedostatečnými rodičovskými kompetencemi. Často se jedná o velmi mladé rodiče, případně samoživitelky bez funkční širší rodiny, někdy hraje roli snížený intelekt, výrazně riziková je také skupina rodičů, kteří sami pochází z nefunkčních rodin nebo ústavní péče. Pokud se rodině, která dlouhodobě nezvládá péči o děti, nedostane včas pomoci a podpory sociálních pracovníků, může situace u starších a dospívajících dětí vyústit do potíží, které jsou souhrnně označovány ve statistikách jako „výchovné problémy dítěte“. K nejčastějším projevům patří záškoláctví, útoky z domova, agresivní chování, užívání alkoholu a dalších návykových látek, vandalismus atd. Minimálně u části dětí by se tomu dalo předejít, pokud by rodiče začali včas spolupracovat s odborníky. Zde lze ve snaze účinně podporovat rodinu realizovat i tzv. případové konference. Případová konference je „společné setkání pomáhajících pracovníků, kteří hledají a navrhnou optimální řešení konkrétní situace rodiny“.¹⁰ Obecně je náš systém ochrany dětí stále více zaměřen na řešení následků než na včasné odhalování a odstraňování příčin problémů. Do rodičovských práv lze tedy zasáhnout pouze ze závažných důvodů, kdy je výchova vážně ohrožena či narušena.

¹⁰ BECHYŇOVÁ, V. a M. KONVIČKOVÁ. *Sanace rodiny: [sociální práce s dysfunkčními rodinami]*. Praha: Portál, 2008, ISBN 978-80-7367-392-5. s. 89.

V těch nejzávažnějších případech může soud dokonce rodiče zbavit rodičovské zodpovědnosti. Dítě může být rodičům či jiným osobám, kterým bylo svěřeno do péče, odebráno pouze na základě právoplatného soudního rozhodnutí.

5 Legislativa

Proces odebrání dětí (nezletilých) z péče rodičů řeší řada právních předpisů. Jedná se zejména o zákon o sociálně-právní ochraně dětí (ZOSPOD), občanský zákoník (OZ) a zákon o zvláštních řízeních soudních (ZŘS).

Platí, že o odebrání dítěte od rodičů může rozhodnout pouze soud (§ 928 OZ – jmenování poručníka, § 953 OZ – svěření do péče jiné osoby, § 958 OZ – pěstounství a § 971 OZ – ústavní výchova). OSPOD nicméně hraje v těchto řízeních před soudem zásadní roli, neboť může podat návrh na jejich zahájení (§ 14 odst.1 ZOSPOD).

OSPOD tak fakticky nemůže sám rozhodnout o odebrání dítěte z rodiny, a to ani dočasně. I v případě dočasného vytržení z rodiny musí soud do 24 hodin rozhodnout o předběžném opatření (§ 452 ZŘS).

Obdobně může soud také rozhodnout o dočasném odejmutí dítěte z péče rodičů a umístění jej nejdéle na 3 měsíce např. ve středisku výchovné péče nebo zařízení poskytovatele zdravotnických služeb (§ 13a odst. 1 ZOSPOD).¹¹

Pokud soud rozhodnutí o umístění vydá, nastává situace, kdy je třeba jeho rozhodnutí respektovat. Právě tento okamžik je nejcitlivější. Při samotné realizaci odebrání dítěte je velmi důležitá spolupráce všech osob a také dostatečná informovanost dítěte, přiměřená jeho věku a dalším specifikům.

Dítě by vždy mělo být odpovídajícím způsobem informováno o tom, kam a proč bude umístěno. Důležitý je i časový faktor – dítě by mělo být informováno s dostatečným časovým předstihem a k odebrání by nemělo docházet ve zcela nevhodnou dobu (např. v nočních hodinách), tedy pokud dítě není bezprostředně ohroženo na životě.

¹¹ PV. Novák (ANO): Jak je to dnes s odebráním dětí podle zákona? In: *Parlamentnilisty.cz* [online]. 31. 1. 2020 [cit. 2021-03-03]. Dostupné z: https://www.parlamentnilisty.cz/politika/politici-voicum/Novak-ANO-Jak-je-to-dnes-s-odebiranim-deti-podle-zakona-612056?fbclid=IwAR1zMLjCCGM8AQR57jGFHu cWXssXLEJwcdTDUzSQ8NN1br12vWKeECDGb_4

Rovněž rodiče by měli dostat odpovídající informace o daném zařízení a průběhu pobytu. Do daného zařízení většinou dítě doprovází sociální pracovník či kurátor, případně i rodiče dítěte. Pro dítě je výhodnější, aby u výkonu nemusel zasahovat i soudní vykonavatel, který je pro dítě zcela neznámou osobou.

Soudní vykonavatel je však přítomen za situace, kdy rodiče rozhodnutí soudu nerespektují a nespolupracují se sociálním pracovníkem. Cílem všech dospělých by měla být snaha o co nejmenší dopad na psychiku dítěte při samotném aktu odebrání z rodiny a snaha o to, aby doba, po kterou je dítě mimo svou vlastní rodinu, byla co nejkratší.¹²

¹² Šance dětem [online]. © 2021 [cit. 2021-03-03]. Dostupné z: <https://www.sancedetem.cz/>

6 Vliv institucionální péče na vývoj dítěte

Děti z dětských domovů jsou stejné jako všechny ostatní. Nepotřebují žádnou speciální péči a výchovu, jen lidi, kteří je mají rádi.¹³

Harmonické rodinné prostředí vytváří základní předpoklady pro bezproblémový růst a vývoj dítěte. V případě výskytu závažných rizikových faktorů v rodině a jejím okolí však tato podmínka nebývá splněna, je vážně ohroženo zdraví, či dokonce život dítěte. Je třeba co nejrychleji jednat a učinit opatření v jeho zájmu. Jedním z nich je i odejmutí dítěte z rodiny a umístění na různě dlouhou dobu do institucionální péče. Zásadní vliv na psychickou a sociální zanedbanost má rodina. Ústavní výchova se snaží tyto negativní vlivy minimalizovat a děti dobře připravit na vstup do samostatného života. Přesto řada vědeckých studií publikovaných po více než 50 let ukazují skutečnost, že institucionální formy výchovy zásadním způsobem a ve všech ohledech negativně ovlivňují vývoj dítěte a nemohou ani přes kvalitní materiální zabezpečení a navyšování personálu zabezpečit jeho plnohodnotný vývoj. Prostředí, ve kterém dítě vyrůstá, a forma péče a výchovy mají zásadní vliv na všechny oblasti dalšího vývoje dítěte a obecně i na celoživotní úspěšnost a výskyt duševních i somatických onemocnění. Řada významných vědeckých studií poukazuje na skutečnost, že děti, které navzdory dobrému zdravotnímu stavu strávily první měsíce a roky života v ústavní péči, významně selhávají později ve škole, zaměstnání i partnerském životě. Vykazují také větší nemocnost a řadu specifických zdravotních a psychických obtíží. Pro dítě je v období rané výchovy obzvláště důležitá individuální péče s možností navázání blízkého vztahu. Pokud je tato péče nebo interakce nedostatečná nebo chybí úplně a děti prožívají nevyhraněné a neosobní vztahy v ústavním prostředí, poruchy ve vývoji jsou již nenapravitelné.

Mezi nejčastější poruchy patří:

- opoždění tělesného vývoje,
- oslabený imunitní systém,
- opožděný rozumový vývoj,

¹³ ŠKOVIERA, A. *Dilemata náhradní výchovy: [teorie a praxe výchovné péče o děti v rodině a v dětských domovech]*. Praha: Portál, 2007, ISBN 978-80-7367-318-5. s. 414.

- nižší hodnoty rozumových schopností,
- opožděný motorický vývoj,
- opožděný rozvoj řeči,
- omezené schopnosti vyjadřování,
- omezená slovní zásoba,
- obtíže s navazováním citových vazeb,
- nedůvěřivost, nebo naopak bezmezná důvěřivost,
- nízká sebedůvěra,
- špatné zvládnutí stresových situací,
- častý výskyt psychických potíží.

Většina dětí přichází však do dětských domovů v mnohem vyšším věku, kdy jsou odebírány ze svých biologických nefunkčních rodin, kde často zažily situace, které si neumíme ani představit. Obecně se kritizuje, že za špatnou přípravu dětí z dětských domovů do samostatného života může právě ústavní výchova. Většina dětí si však odnáší doživotní traumata a velice špatné návyky již ze svých původních rodin, což je potřeba brát v úvahu. Dětské domovy samozřejmě nejsou ideální, ale většina jejich pracovníků se snaží pro děti v rámci svých možností udělat maximum. O to smutnější je, že někteří z těch, kterým se dostalo maximální péče, domovy kritizují. Je to samozřejmě jednodušší než si přiznat, že v první řadě selhali jejich vlastní rodiče a že dětský domov se pouze snažil napravit, co se ještě napravit dalo.

Aby mladí lidé vstup do samostatného života zvládli, je potřeba jim pomáhat, a to již v průběhu jejich pobytu v domově. Pokud se budou šířit informace, že děti v dětských domovech „rostou pro kriminál“, nebo že jsou nevychovatelné, nebude to mnoho lidí motivovat k tomu jim pomoci.

Ideální není ani tzv. profesionální pěstounská péče, proti níž se staví i většina dětských psychologů zabývajících se problematikou náhradní rodinné péče. Dětem je potřeba hledat vhodné dlouhodobé zázemí. Psychologové ji nedoporučují ani u miminek ve věku nad 6 měsíců, kdy již dochází k navázání citové vazby, jež je přesunem do další rodiny opět zpřetrhána. Většina profesionálních pěstounů bere svoji práci jako poslání, ale bohužel jsou mezi nimi tací, kteří si tímto způsobem řeší svoji neutěšenou finanční situaci. Nehovoří se o názorech starších dětí, které většinou ani samy nestojí o případné

umístění do náhradní rodiny. Nemalé procento z nich je v dětském domově na vlastní žádost. Není dostatek dlouhodobých pěstounů, kteří by mohli být ideální alternativou, a už vůbec ne pro větší děti. Velké procento dětí bylo do domovů z pěstounské péče vráceno, některé i opakovaně.¹⁴

V dětských domovech žijí děti ze sociálně nefunkčních rodin. Jsou ve svém vývoji poznamenané nedostatkem příležitostí pro rozvoj takových kompetencí, které by jim umožnily dobře a efektivně fungovat v sociální interakci. Jsou vysoce rizikovou skupinou, která je ohrožena ve vývoji.¹⁵

Na druhou stranu nemusí být ústavní prostředí vždy jen negativním opatřením a může u dítěte přispět ke stabilizaci. Zmínit v rámci posilujících zdrojů lze například

- posílení resilienčních procesů,
- stabilizace prostředí,
- stabilizace chování – u dětí s poruchou chování,
- v některých případech ke zlepšení školního prospěchu,
- erudované odborné týmy,
- dostupnost odborníků 24 hodin denně,
- poradenská činnost celé rodině,
- možnost vyrůst, dozrát,
- čas na oddych.

¹⁴ *Dejme dětem šanci* [online]. © 2021 [cit. 2021-03-03]. Dostupné z: <https://www.dejmedetemsanci.cz/>

¹⁵ NĚMEC, J. a V. VOJTOVÁ. *Vzdělávání žáků se sociálním znevýhodněním: Education of socially disadvantaged pupils*. Brno: Paido, 2009, ISBN 978-80-7315-191-1. s. 121.

7 Pravidla ústavní péče

- Umístění dítěte do ústavu s sebou přináší prostorové omezení. Dítě je přemístěno do menší či větší vzdálenosti od prostředí, které je mu známé, jeho pobyt mimo ústav je řízen vnitřním řádem zařízení, v některých typech ústavů žije dítě prakticky výlučně v jeho areálu (součástí ústavu je pobytová část, škola, jídelna, tělocvična a hřiště, zázemí).
- V ústavním zařízení je omezen přístup dítěte k odborným službám a zdrojům. Umístěním je dítě plně odkázáno na vychovatele, sociální pracovníky, případně psychology působící v zařízení. Děti, často traumatizované, zpravidla nemají možnost volby odborníka, se kterým by chtěly spolupracovat, nebo jim potřebná péče není zajištěna včas a dostatečně.
- Děti a mladí lidé v ústavech jsou vyloučeni z běžných sociálních sítí, někde je jim přístup povolen na několik hodin denně.
- Děti a mladí lidé jsou nuceni plně se přizpůsobit chodu a vnitřnímu řádu zařízení, ztrácí možnost rozhodovat se sami o svých aktivitách. Nemají tak příležitost naučit se plánovat a rozpoznávat důsledky chybných rozhodnutí.
- V mnoha zařízeních je omezen přístup dětí k materiálním zdrojům. Děti disponují omezeným osobním majetkem, v některých případech nemají ke všem svým věcem volný přístup.¹⁶

Obecně je snahou dětských domovů vytvoření co nejoptimálnějších podmínek pro zdravý vývoj dítěte, a to takovým stylem, že dětský domov bude co nejúčinnější náhradou za ztrátu vlastního rodinného zázemí.¹⁷ O. Matoušek a H. Pazlarová¹⁸ uvádějí, že jistá malá část dětí se speciálními potřebami může mít prospěch z pobytu v dětském domově.

¹⁶ *Deník referendum* [online]. © 2021 [cit. 2021-03-03]. Dostupné z: <https://denikreferendum.cz/>

¹⁷ ŠVANCAR, Z. a J. BURIÁNOVÁ. *Speciálně pedagogické problémy ústavní a ochranné výchovy*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství 1988, ISBN 14-363-88. s. 215.

¹⁸ MATOUŠEK, O. a H. PAZLAROVÁ. *Hodnocení ohroženého dítěte a rodiny v kontextu plánování péče*. Praha: Portál, 2010, ISBN 978-80-7367-739-8. s. 214.

Předpokládá se, že citové vazby, které vznikají mezi vychovateli dětských domovů a dětmi, jež jsou zde umístěny, nejsou tak pevné a intenzivní, jako je tomu u citových vazeb vznikajících po adopci nebo svěřením dítěte.¹⁹ Na druhou stranu však nelze vinit z nepříznivého působení ústavů vychovatele. Ti často jednají s nejlepšími úmysly a vynakládají mnoho sil na to, aby dětem kompenzovali nepřítomnost rodiny.²⁰

¹⁹ LANGMEIER, J. a Z. MATĚJČEK. *Psychická deprivace v dětství*. Praha: Karolinum, 2011, ISBN 978-80-246-1983-5. s. 399.

²⁰ MATOUŠEK, O. a H. PAZLAROVÁ. *Hodnocení ohroženého dítěte a rodiny v kontextu plánování péče*. Praha: Portál, 2010, ISBN 978-80-7367-739-8. s. 61.

8 Romské děti v ústavní péči

V současnosti je více než polovina dětí v ústavní péči romského původu a najít pro ně nové rodiny, které by byly schopné zajistit jejich vývoj, je velmi obtížné. Neoficiální odhady odborníků na romskou problematiku hovoří o celkovém počtu romských dětí v ústavní péči pohybujícím se mezi 30–60 %. Hlavní příčinou toho, že se romské děti nedostávají do systému náhradní rodinné péče tak často jako děti neromské, je dle Šanderové nízký počet potenciálních pěstounů či osvojitelů, kteří by byli ochotni přijmout do péče romské dítě, což z velké části přispívá k tak vysokému počtu romských dětí v ústavní péči.²¹ Frantíková ale i přes tuto skutečnost hovoří o tom, že v ústavech poslední dobou ubývá dětí romského původu a přibývá žadatelů, kteří jsou ochotni vzít si do péče romské miminko.

Romské děti mají větší úspěšnost při umístění do rodiny, kde je více dětí, jelikož zde panuje tolerantnější přístup a nejsou zde kladeny tak vysoké intelektuální a citové nároky. Právě pro děti, pro které není možné najít individuální pěstounskou péči, existují tzv. SOS vesničky, které mnohdy bývají jediným možným řešením, aby tyto děti mohly vyrůstat jinde než v ústavní výchově.²²

Péče o dítě romského původu je pro náhradní rodiče o to složitější a náročnější, že romské děti mají ještě specifitější potřeby než děti ostatní. Tyto specifické potřeby jsou např. budování pozitivní identity, potřeba vyrovnat se s negativními projevy majoritní společnosti či to, že by pěstouni měli znát kulturu dítěte.

Courtney a Thorburn 2008 uvádějí, že pro náhradní rodiče je důležité, jak a odkud děti do jejich rodiny přicházejí a jací jsou nebo byli jejich biologičtí rodiče. Tato znalost je pak základem a zároveň i specifickým pro pěstounskou péči etnicky odlišných dětí, jelikož již od počátku je zapotřebí s dítětem hovořit o jeho původu a tento původ přirozeně začlenit do jeho identity.²³

²¹ ŠANDEROVÁ, P. *Tělesnost jako významný faktor procesu adopce: kulturně antropologický problém*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2011, ISBN 978-80-7419-046-9. s. 22.

²² FOLDA, J., ed. *Otázky z oblasti pěstounské péče: vzdělávání pro pěstouny a zájemce o pěstounskou péči*. Praha: Jalna, 2010, ISBN 978-80-86396-55-2. s. 34.

²³ COURTNEY, M. E. a J. THORBURN. *Children in state care*. Aldershot, Hants: Ashgate, 2008.

9 Odchod dětí z ústavní péče

Každým rokem opouští ústavní péči a odchází do samostatného života několik stovek klientů. Jedinci, kteří se připravují na odchod z ústavu, začínají v podstatě úplně nový, samostatný život, který je zcela odlišný od toho, který do té doby znali. Většina věcí je pro ně nová, najednou se musí umět postarat sami o sebe. V rodině probíhá proces osamostatňování se postupně a jeho průběh je přirozený. Rodina svého mladého dospělého v začátcích samostatného života obvykle podporuje, může se na ni obrátit, když potřebuje.

U mladých dospělých vyrůstajících v zařízeních institucionální výchovy je přirozeně situace v mnoha aspektech odlišná od situace mladých dospělých opouštějících rodinu. Klíčový rozdíl spočívá ve strategii plánování odchodu a v přípravě na něj. V rodině tato strategie nabývá více implicitní podoby, mladý dospělý se připravuje na svůj odchod průběžně, neorganizovaně, latentně. Zároveň existuje předpoklad, že k osamostatňování v rodině dochází postupně, s její dopomocí (zejména pokud je mladý dospělý studentem připravujícím se na své budoucí povolání v pregraduálním vzdělávání do 26 let).²⁴

Dítě s nařízenou ústavní výchovou a s ukončenou povinnou školní docházkou má právo bydlet přechodně mimo zařízení, pokud je důvodem jeho vzdělávání nebo zaměstnání. Děti z dětských domovů tak nejsou odkázány jen na školy a pracovní pozice v místě zařízení. Pokud dítě, které vyrůstá v zařízení ústavní nebo ochranné výchovy, chce pokračovat ve studiu střední nebo vysoké školy po dovršení věku 18 let, může po dobu studia v zařízení zůstat, nejdéle však do 26 let. Před odchodem ze zařízení má ředitel tohoto zařízení povinnost informovat o odchodu obecní úřad obce s rozšířenou působností a zároveň umožnit dítěti jednání se sociálním kurátorem.

Mladým dospělým se nabízí několik možností, jak dál. Mohou se vrátit do své původní biologické rodiny. Toto bývá nejčastěji volená varianta, avšak dle mého názoru nejméně vhodná. Mohou se ale také zcela osamostatnit ihned po odchodu z domova. Není

²⁴ BĚHOUNKOVÁ, L. *Fenomén odchodu do samostatného života dítěte vyrůstajícího v náhradní výchovné péči*. Praha: Národní ústav pro vzdělávání, školské poradenské zařízení a zařízení pro další vzdělávání pedagogických pracovníků a Klinika adiktologie, 1. lékařská fakulta Univerzity Karlovy v Praze a Všeobecná fakultní nemocnice v Praze ve vydavatelství Togga, 2012, ISBN 978-80-87652-87-9. s. 151.

povinností vychovatelů pomáhat svým svěřencům s hledáním zaměstnání, pokud možno ve vystudovaném oboru, ani se zajišťováním vhodného samostatného bydlení, ale mnozí to po dohodě s dětmi dělají. Vhodným bydlením mám na mysli především takové bydlení, kde si budou sami schopni uhradit nájemné z předpokládané výplaty a zároveň si ušetřit na další potřebné výdaje. Příkladem jsou startovací byty, sociální či zaměstnanecké byty, ubytovny.... Z takzvaného odchodného placeného domovem, jehož výše je ponechána na vedení domova, ale zpravidla se pohybuje mezi 20.000–25.000 Kč, bývá dětem uhrazen nájem bytu na několik měsíců dopředu. Bez ohledu na to, kam děti ze zařízení odcházejí, dostávají od různých dárců a sponzorů drobné vybavení do domácnosti, jako jsou například žehlička, žehlicí prkno, příbory, jídelní servis, rychlovarnou konvici či lůžkoviny. Vydělané peníze pak mohou použít na jiné potřebné dovybavení bytu, nebo si je mohou spořit.

Ze studie zveřejněné v roce 2012 vyplývá, že příprava na odchod z ústavní výchovy je cílená především na klientelu ve věkovém rozmezí mezi patnácti a dvaceti šesti lety, kdy se stává odchod z ústavní péče aktuálním. Příprava dítěte na vstup do samostatného života by měla probíhat nejen dlouhodobě a kontinuálně, ale především systematicky.²⁵

Možnosti bydlení po odchodu z dětského domova jsou:

- domy na půli cesty,
- sociální bydlení,
- ubytovny,
- zaměstnanecké byty,
- startovací byty.

Ubytování je služba nazývaná sociální prevence, která se snaží zabránit sociálnímu vyloučení mladých lidí po odchodu z ústavní péče. Ubytování je poskytováno státními i nestátními organizacemi v azylových domech, v domech na půli cesty, v centrech sociální pomoci, intervenčních centrech či ubytovnách, přičemž jednotlivé typy

²⁵ BĚHOUNKOVÁ, L. *Fenomén odchodu do samostatného života dítěte vyrůstajícího v náhradní výchovné péči*. Praha: Národní ústav pro vzdělávání, školské poradenské zařízení a zařízení pro další vzdělávání pedagogických pracovníků a Klinika adiktologie, 1. lékařská fakulta Univerzity Karlovy v Praze a Všeobecná fakultní nemocnice v Praze ve vydavatelství Togga, 2012, ISBN 978-80-87652-87-9. s. 157–158.

ubytování svým klientům nabízejí různé typy služeb. Volba zařízení zprostředkovávající ubytování by měla odpovídat dosaženým schopnostem a dovednostem jedinců, kteří dané služby využívají. Například domy na půli cesty (na rozdíl např. od ubytoven) nabízejí svým klientům mimo zprostředkování ubytování i doprovodné služby, jako jsou např. trénink dovedností pro život, podporu vzdělávání, zprostředkování kontaktu s odborníky i komunitou, pomoc při uplatňování práv či osobní orientaci, obstarávání osobních záležitostí a v neposlední řadě podporu ve vytváření hodnotového systému jedince.²⁶

9.1 Problémy mladistvých po opuštění ústavní péče

Téměř většina problémů, které jsou spojeny s odchodem z dětského domova, pramení buď z nedostatečné přípravy na odchod, nebo z psychické deprivace dítěte. Deprivace bývá zdrojem několika dalších problémů. Langmeier ve své Vývojové psychologii vysvětluje psychickou deprivaci jako stav, kdy psychické potřeby dítěte nejsou po delší dobu v závažném stupni uspokojovány, ačkoli jeho fyzické potřeby mohou (ovšem také nemusí) být naplňovány dobře.²⁷

Mladí lidé odcházející ze zařízení ústavní výchovy často trpí psychickou deprivací, která je způsobena zejména selháním či ztrátou rodinného zázemí a následně dlouhodobým pobytem v ústavní péči, poruchou zasahující celou osobnost dítěte (celkové opoždění psychomotorického vývoje, plochost a nediferencovanost citů, poruchy chování, nedostatek volných vlastností, potíže v navazování vztahů apod.). Tato deprivace způsobuje sociální handicap, který výrazně znemožňuje možnost začlenění dětí do společnosti po opuštění ústavního zařízení. Velmi často dochází k tomu, že kvůli nedostatečné osobní motivaci nedokončí školní docházku. To je jedním z nejzásadnějších důvodů následného selhání, protože je snížena šance těchto mladých lidí uplatnit se na trhu práce.²⁸

²⁶ BĚHOUNKOVÁ, L. *Fenomén odchodu do samostatného života dítěte vyrůstajícího v náhradní výchovné péči*. Praha: Národní ústav pro vzdělávání, školské poradenské zařízení a zařízení pro další vzdělávání pedagogických pracovníků a Klinika adiktologie, 1. lékařská fakulta Univerzity Karlovy v Praze a Všeobecná fakultní nemocnice v Praze ve vydavatelství Togga, 2012, ISBN 978-80-87652-87-9. s. 208.

²⁷ MATĚJČEK, Z. *Co děti nejvíc potřebují*. 7. vyd. Praha: Portál, 2015, ISBN 978-80-262-0853-2. s. 109.

²⁸ GOTTWALDOVÁ, M. a kol. *Dlouhodobá příprava dětí s nařízenou ústavní výchovou na vstup do samostatného života* [online]. Chrudim: Centrum J. J. Pestalozziho, 2006, s. 11 [cit. 2021-03-03].

Dalším problémem bývá to, že mladí zůstanou po odchodu z ústavní péče zcela sami. Rodiny buď nemají, nebo by bylo nežádoucí vrátit se zpět do patologického prostředí. Nejbližší vztahy mají se svými kamarády, spolubydlícími a s personálem zařízení, ve kterém byli umístěni. Po odchodu se vztahy logicky buď hned, nebo časem zpřetrhají. Podle Gottwaldové se tito lidé často rychle spřátelí, avšak navazují především vztahy povrchní a účelové. Obvykle bývají až nadměrně důvěřiví a pak se stává, že naletí podvodníkům a dostanou se tak do nepříjemných situací. Mnozí z nich jsou dlouhodobě nezaměstnaní, nejsou schopni si tak udržet bydlení a jsou tak svými osobními problémy strháváni ke společensky nežádoucím činnostem, jako jsou např. kriminalita, závislost na alkoholu či na drogách a další.²⁹

9.2 Pracovní uplatnění mladistvých po odchodu z ústavní péče

Pracovníci dětských domovů usilují o to, aby motivovali děti k co nejvyššímu vzdělání, aby měly větší šanci najít si v dnešní době snáze zaměstnání. Některé dětské domovy vytváří ve spolupráci s psychology testy, které by dítěti mohly pomoci najít vhodné povolání, ke kterému by mělo kompetence. Dobře zvolené povolání totiž může dětem pomoci najít lépe zaměstnání. Některé děti mohou již před odchodem z domova chodit na brigády. Často proto mohou získat pracovní místo ve firmách, kde pracovaly v rámci brigády. Pracovníci se snaží každému mladému dospělému, který opouští dětský domov, pomoci s hledáním bydlení a zaměstnání.

Nejen pro jedince po odchodu z výchovné péče jsou některé podmínky důležité pro získání zaměstnání velice složité. Jsou o to složitější v dnešní době, kdy je opět poměrně vysoká nezaměstnanost. Poptávka po zaměstnání je vyšší než nabídka, zaměstnavatelé si mohou své potenciální zaměstnance vybírat na základě ne pouze jednoho kritéria, tudíž

Dostupné z: <https://docplayer.cz/567106-Dlouhodoba-priprava-deti-s-narizenou-ustavni-vychovou-na-vstup-dp-samostatneho-zivota.html>

²⁹ GOTTWALDOVÁ, M. a kol. *Dlouhodobá příprava dětí s nařízenou ústavní výchovou na vstup do samostatného života* [online]. Chrudim: Centrum J. J. Pestalozziho, 2006, s. 10 [cit. 2021-03-03]. Dostupné z: <https://docplayer.cz/567106-Dlouhodoba-priprava-deti-s-narizenou-ustavni-vychovou-na-vstup-do-samostatneho-zivota.html>

jsou jedinci z ústavní výchovy znevýhodněni. Pracovní příležitosti po odchodu ze zařízení jsou spíše nárazové.

Život v ústavní výchově limituje rozvoj pozitivního vztahu k práci. Mladí lidé jsou vztahově naivní, důvěřiví a mohou se snadno nechat napálit. Rychle navazují vztahy a uzavírají kamarádství. Tyto vztahy však jsou jen povrchní a účelové. Ač je těší, že z dětského domova odejdou, pro některé je to jediné prostředí, které jim poskytovalo jistotu, řád a kamarády. Nejsou dostatečně připraveni na situace, které se řeší v partnerském životě a vztazích. Hodnoticí systémy je skvěle připraví na konkurování ostatním, soutěžení, méně však na spolupráci.³⁰

Poskytnout práci zaměstnatelným, sociálně vyloučeným jedincům je bezesporu nejefektivnější způsob případné pomoci, proto existují i další možnosti pomoci nejen nezaměstnaným mladým lidem po odchodu z náhradní výchovné péče. Nástroje politiky zaměstnanosti můžeme dělit na aktivní a pasivní. Za pasivní nástroje jsou považovány dávky, které jsou poskytovány ze systému sociálního zabezpečení. Mezi nástroje aktivní politiky zaměstnanosti patří rekvalifikační kurzy, příspěvek na zapracování, společensky účelná pracovní místa, veřejně prospěšné práce a příspěvek na nový podnikatelský program. Dále pak do aktivní politiky zaměstnanosti řadíme poradenství, cílené programy k řešení zaměstnanosti a v neposlední řadě podporu zaměstnávání osob se zdravotním postižením.³¹

9.3 Romové a marginalizace

Marginalizace představuje proces, v němž jsou jisté pracovní pozice přiřazeny specifickým segmentům pracovní síly, které jsou sice ochotné k zaměstnání, a to i na plný

³⁰ GOTTWALDOVÁ, M. a kol. *Dlouhodobá příprava dětí s nařízenou ústavní výchovou na vstup do samostatného života* [online]. Chrudim: Centrum J. J. Pestalozziho, 2006, s. 8 [cit. 2021-03-03]. Dostupné z: <https://docplayer.cz/567106-Dlouhodobá-priprava-deti-s-narizenou-ustavni-vychovou-na-vstup-do-sam-ostatneho-zivota.html>

³¹ TOMEŠ, I. *Obory sociální politiky*. Praha: Portál, 2011, ISBN 978-80-7367-868-5. s. 368.

úvazek, nejsou však schopné docílit plné integrace v dlouhodobější formě zaměstnání, která by plně využila jejich pracovní potenciál.³²

Marginalizací tedy chápeme vytlačování určitých skupin z dostupných pozic na pracovním trhu, přičemž jsou tyto skupiny nuceny pracovat na méně výhodných pozicích, které se vyznačují nižšími mzdami a malou mírou jistoty a perspektivy. Vlivem sociálního vyloučení dochází k narušení soudržnosti společnosti, zvyšuje se riziko sociálních tlaků a nepokojů. Jednu z marginalizovaných skupin na trhu práce tvoří právě romské etnikum. Romové se často dostávají pouze k pracím, kde mají nižší výdělků a prestiž. Tím se často stávají nezaměstnanými. Je však nutno podotknout, že míru nezaměstnanosti romské menšiny nelze úplně určit, neboť některé osoby se k Romům nehlásí, nebo nejsou zaregistrovány na úřadech práce. Marginalizací jsou dle mého názoru znevýhodněni i romské děti opouštějící ústavní zařízení.

³² DUDOVÁ, R., ed. *Nové šance a rizika: flexibilita práce, marginalizace a soukromý život u vybraných povolání a sociálních skupin*. Praha: Sociologický ústav Akademie věd ČR, 2008, ISBN 978-80-7330-138-5. s.23.

Praktická část

V praktické části bakalářské práce předkládám výsledky dotazníkového šetření a rozhovorů s respondenty, kteří v krátkém časovém horizontu opustí dětský domov. Otázky v dotazníku i při rozhovorech jsou směřovány na situace spojené s odchodem z dětského domova. Pokládala jsem je srozumitelně, citlivě a neutrálně. Správně položenou otázkou jsem chtěla dát respondentovi možnost použít vlastní slova, aniž by mu byla předem předurčena odpověď. Dotazníky i rozhovory jsou anonymní.

Cíl výzkumného šetření

Cílem mého výzkumného šetření bylo zjistit, jak jsou mladiství opouštějící dětský domov připraveni na reálný život mimo dětský domov, zmapování jejich situace, jejich cílů a plánů a vlastního pohledu na danou problematiku. Formou rozhovoru a dotazníků jsem chtěla zjistit, zda vědí, jaké mají možnosti v bydlení, jak jednat s úřady (úřad práce, správa sociálního zabezpečení), zda si poradí s chodem domácnosti. Dále mě zajímala jejich finanční gramotnost, zda budou umět hospodařit s penězi. Jedna z výzkumných otázek byla, s kým o těchto věcech nejvíc hovoří, kdo s nimi tuto situaci nejvíce probírá. Další se týkaly toho, jaké mají plány do budoucna, jak si svůj život mimo dětský domov vlastně představují, jaká jsou jejich přání a vize do budoucna. Rozhovorem s ředitelkou dětského domova bylo mým cílem zjistit její názor na úspěšnost přípravy dětí na odchod, zda mají informace o mladistvých, kteří již dětský domov opustili, jestli existuje nějaká zpětná vazba.

Metodika

Jako první výzkumnou formu jsem zvolila kvalitativní výzkum formou polostrukturovaného rozhovoru s pěti respondenty, kteří budou dětský domov v brzké době opouštět, a jejich paní ředitelkou.

Druhá, kvantitativní část výzkumného šetření je formou dotazníkového šetření. Dotazníků mám k dispozici 102 a obsahují sedm otázek. Na základě odpovědí z rozhovorů a dotazníků jsem ověřila stanovené hypotézy a provedla analýzu dat.

Zkoumaný vzorek

Rozhovory jsem provedla v dětském domově v Litoměřicích s pěti respondenty, mladistvými ve věku 15 let a více, kteří budou během několika let opouštět dětský domov. Tři z těchto respondentů jsou romského původu. Z rozhovoru s ředitelkou uvedeného dětského domova jsem chtěla získat i názor dospělé osoby, která má na danou problematiku objektivní pohled.

Dotazníky jsem umístila do uvedených dětských domovů. Jedná se o dětské domovy Litoměřice, Dlažkovice, Ústí nad Labem, Teplice, Most a Chomutov. Předem jsem se domluvila s jednotlivými řediteli, aby dotazníky dětem předali a umožnili jejich vyplnění. Dětských domovů jsem vybrala několik, abych získala co nejvíce vhodných respondentů pro předkládanou práci. K vyhodnocení mám k dispozici 102 dotazníků. Z celkového počtu je 69 mladistvých romského původu, 33 neromského. Největší zastoupení romských dětí je v DD Chomutov (90 %) a DD Ústí nad Labem (87 %).

Výzkumné otázky a stanovení hypotéz

Výzkumné otázky formou rozhovoru a dotazníků jsou směřovány na mladistvé, kteří v nejbližších letech opustí DD.

1. Jak jsou mladiství připraveni na odchod z DD?
2. Znájí své možnosti bydlení po opuštění DD?
3. S kým tyto otázky nejčastěji řeší?

Hypotézy

H1: Respondenti nejsou dostatečně připraveni na odchod z DD.

H2: Respondenti mají jasnou představu o svém budoucím bydlení.

Hypotéza H1 měla potvrdit, či vyvrátit, zda jsou mladiství dostatečně připraveni na odchod z dětského domova. K vyhodnocení výsledků stanovené hypotézy jsem položila v dotazníku otázky č. 3, 6. Díky odpovědím z rozhovorů s respondenty i paní ředitelkou a výsledkům z dotazníkového šetření, se mi tuto hypotézu podařilo ověřit částečně. Děti

jsou na odchod z dětského domova připraveny velice dobře teoreticky. Tuto problematiku s nimi řeší dostatečně dopředu vychovatelky, sociální pracovníci i ekonomové, kteří dětem vysvětlují, jak hospodařit s penězi, jednat s úřady apod. Většina dětí má pocit, že připraveny jsou. Avšak realita bývá opačná, hledání bydlení, zaměstnání, starosti a problémy spojené s hospodařením peněz nakonec ukážou, že připravenost byla opravdu jen teoretická.

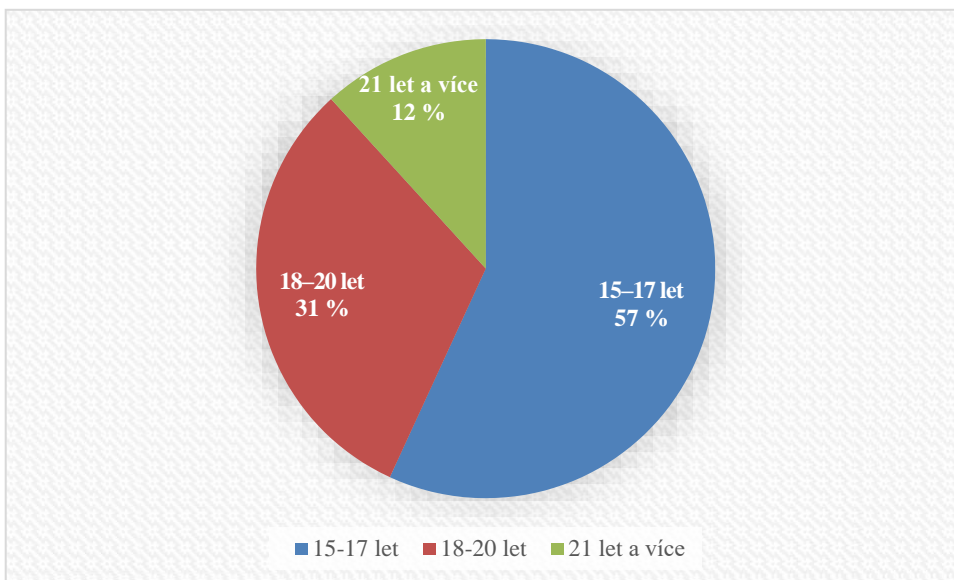
Hypotéza H2 měla potvrdit, či vyvrátit, zda mají mladiství jasnou představu o svém budoucím bydlení. Tuto hypotézu se mi podařilo hlavně díky odpovědím z dotazníku zcela potvrdit. Na potvrzení této hypotézy jsem využila hlavně odpovědi č. 4, 5. Mladiství mají jasnou představu, kde chtějí bydlet, v úvahu u nich připadají hlavně domy na půli cesty či startovací byty, popřípadě ubytovny. Minimum z nich se chce vrátit do své původní biologické rodiny, což není z mého pohledu nejvhodnější varianta. Tato problematika je s nimi diskutována dostatečně včas, mladiství jsou velmi dobře seznámeni se svými možnostmi. Vědí, jak to v těchto bytech funguje, proto si dokážou udělat jasnou představu o tom, kde chtějí po opuštění dětského domova žít.

Výsledky průzkumu

Grafické zpracování výsledků

Grafické zpracování je seřazeno dle odpovědí v dotazníku.

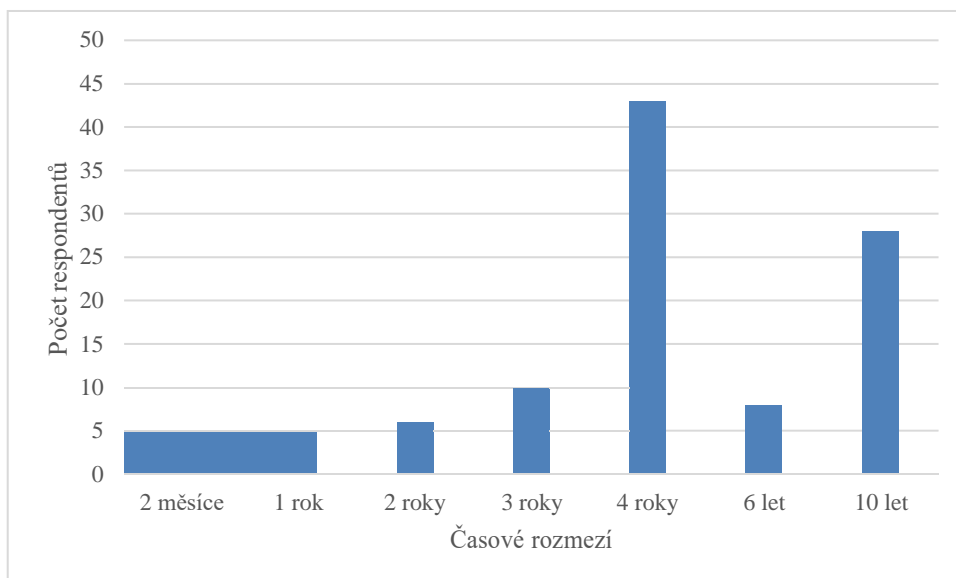
Otázka č. 1: Kolik je ti let?

Graf č. 1: Věk respondentů

Graf č. 1 znázorňuje věk respondentů. Na výběr bylo ze tří možností. Mezi odpovídajícími je 57 % ve věkovém rozmezí 15–17 let (58 respondentů), 31 % v rozmezí 18–20 let (32 respondentů), 12 % ve věkové hranici 21 let a více (12 respondentů).

Otázka č. 2: Jak dlouho jsi v DD?

Graf č. 2: Délka pobytu v DD

Graf č. 2 znázorňuje délku pobytu dětí v dětských domovech. Nejkratší doba pobytu byla 2 měsíce, nejdelší 10 let. Nejvíce respondentů tráví v DD 4 roky.

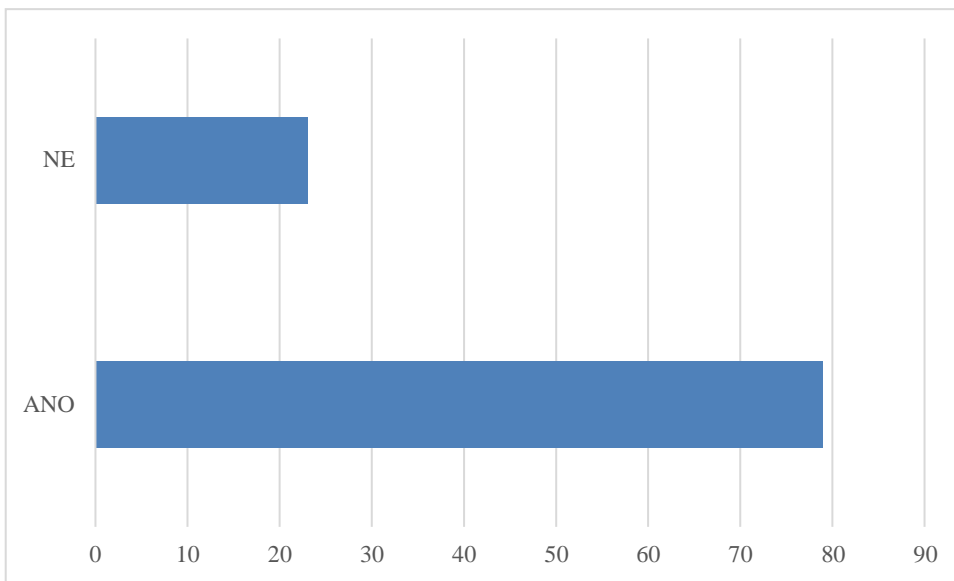
Otázka č. 3: S kým řešíš odchod z DD?

Tabulka 1 zobrazuje, s kým respondenti nejvíce řeší odchod z DD. Jako nejčastější uváděli vychovatelky či sociální pracovníci. Rodina a kamarádi měli stejné zastoupení odpovědí.

Tabulka č. 1: Řešení otázky odchodu z DD

S kým řešíš odchod z DD?	Počet respondentů
S rodinou	9
S kamarády	9
S vychovatelkami	65
Se sociálními pracovníky	19

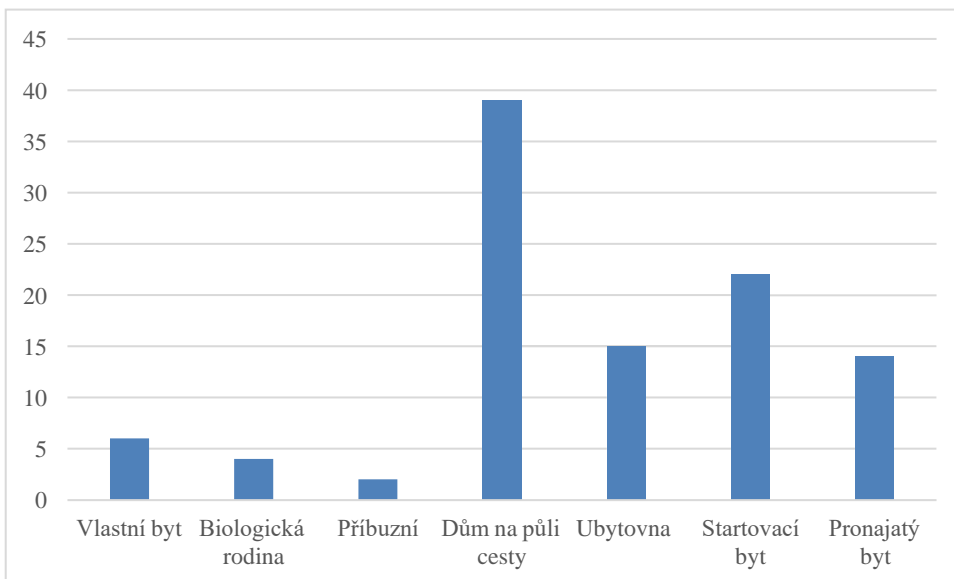
Otázka č. 4: Víš, jaké jsou tvé možnosti bydlení po opuštění DD?

Graf č. 3: Možnosti bydlení po opuštění DD

Graf č. 3 znázorňuje, kolik respondentů ví o svých možnostech bydlení po opuštění DD. NE odpověděli spíše mladší respondenti, kteří se touto problematikou zatím příliš nezabývají.

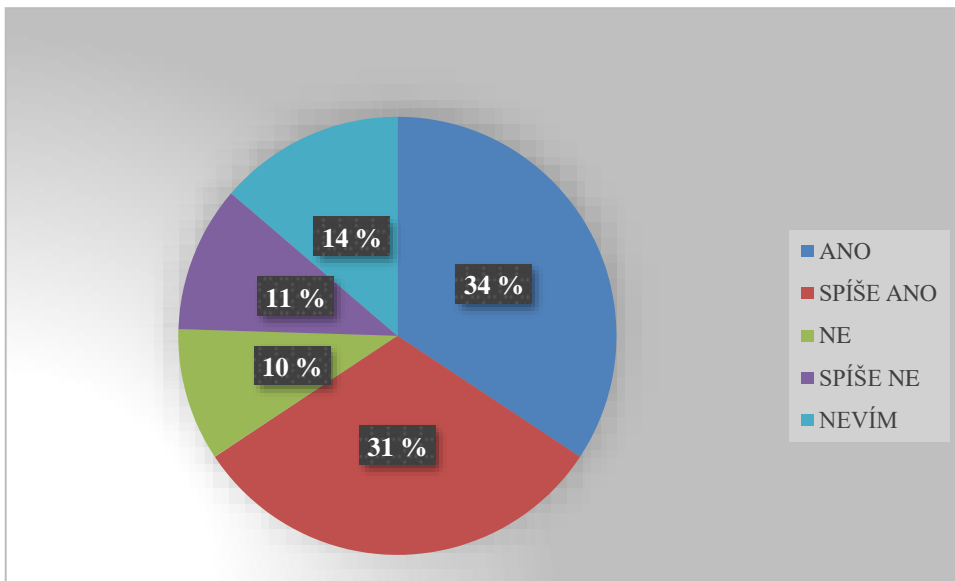
Otázka č. 5: Kde plánuješ bydlet po odchodu z DD?

Graf č. 4: Výběr typu bydlení

Graf č. 4 zobrazuje, jak si respondenti myslí, že budou po odchodu z DD bydlet. Většina uvedla jako nejčastější možnost dům na půli cesty (39 respondentů) nebo startovací byt (22 respondentů), dále ubytovny (15 respondentů) či pronajatý byt (14 respondentů), z nichž někteří uvedli, že tento byt toto bydlení sdíleli s nějakým kamarádem. O návratu do biologické rodiny uvažuje malé procento respondentů (4). Vlastní byt by si pořídilo šest respondentů, k příbuzným by šli bydlet 2 respondenti.

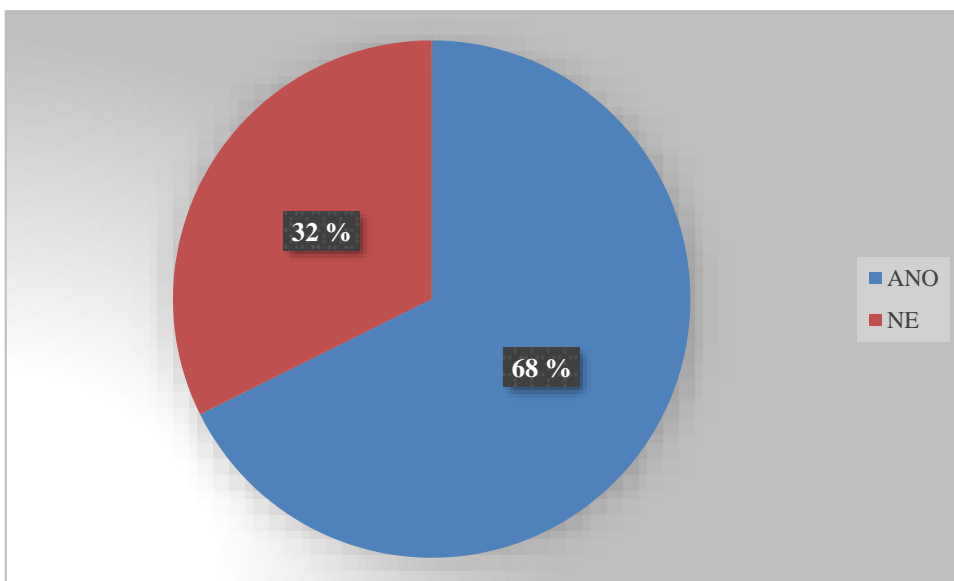
Otázka č. 6: Myslíš, že jsi na odchod z DD dostatečně připraven/připravena?

Graf č. 5: Připravenost na odchod z DD

Graf č. 5 zobrazuje, jak se respondenti cítí být připraveni na odchod z DD. Na otázku ANO odpovědělo 34 % (35 respondentů), NE odpovědělo 10 % (10 respondentů), SPÍŠE ANO odpovědělo 31 % (32 respondentů), SPÍŠE NE odpovědělo 11 % (11 respondentů), NEVÍM odpovědělo 14 % (14 respondentů).

Otázka č. 7: Jsi Rom/Romka?

Graf č. 6: Romský původ v jednotlivých DD

Graf č. 6 zobrazuje, kolik respondentů je romského původu.

68 % (69 respondentů) je romského původu, 32 % (33 respondentů) není.

Porovnání odpovědí v uvedených dětských domovech

Tabulka č. 2: Porovnání odpovědí

Dětský domov	Respondenti	Znám možnosti bydlení	Řeším odchod s vychovatelkami	Jsem připraven na odchod
Litoměřice	13	10 (77 %)	12 (92 %)	8 (62 %)
Dlažkovice	17	12 (71 %)	10 (59 %)	11 (65 %)
Most	20	15 (75 %)	12 (60 %)	15 (75 %)
Chomutov	21	17 (81 %)	17 (81 %)	14 (67 %)
Teplice	16	13 (81 %)	9 (56 %)	8 (50 %)
Ústí n/L	15	12 (80 %)	5 (33 %)	11 (73 %)

V uvedené tabulce jsem porovnávala odpovědi respondentů jednotlivých dětských domovů. Odpovědi jsem čerpala z dotazníku, jedná se o otázky č. 3, 4, 6 a zároveň odpovědi na hlavní výzkumné otázky.

Co se týče znalostí o možnostech bydlení odpovídali respondenti shodně, nejvíc informací v tomto směru mají v dětském domově Chomutov a Teplice, nejméně v Dlažkovicích.

Řešení odchodu se svými vychovatelkami diskutují nejvíce v dětském domově Litoměřice a Chomutov, nejméně pak v Ústí nad Labem. Zde respondenti uvedli nejvíce své kamarády či sociální pracovníky.

Při srovnávání odpovědi, že jsou mladiství připraveni na odchod, jsem použila odpovědi z dotazníku ano a spíše ano. Nejvíce připraveni se cítí být mladiství z dětského domova Most a Chomutov, nejméně pak z DD Teplice.

Romské zastoupení v jednotlivých dětských domovech

Tabulka č. 3: Romské zastoupení v jednotlivých DD

Dětský domov	Počet respondentů	Romský původ	Údaj v %
Litoměřice	13	5	38 %
Dlažkovice	17	10	59 %
Most	20	12	60 %
Chomutov	21	19	90 %
Teplice	16	10	63 %
Ústí n/L	15	13	87 %

Uvedená tabulka znázorňuje, kolik je v jednotlivých dětských domovech mladistvých romského původu. Největší zastoupení tohoto etnika je v DD Chomutov (90 %) a DD Ústí nad Labem (87 %). Nejmenší je naopak v DD Litoměřice (38 %).

Statistika počtu dětí opouštějících dětské domovy

Tabulka č. 4: Statistika odchodů z DD

Roky	Počet dětí, které opustily DD
2014/2015	326
2015/2016	338
2016/2017	355
2017/2018	1013
2018/2019	1062
2019/2020	382

Tabulka uvádí počty dětí z celé České republiky, které opustily dětské domovy v daném časovém období. Průměrně opustí každý rok dětské domovy 596 dětí.

Analýza výsledků

Výzkumu se zúčastnilo 107 respondentů z dětských domovů v Severočeském kraji a s 5 z nich jsem vedla polostrukturovaný rozhovor a 102 respondentů se zúčastnilo dotazníkového šetření. Respondenti, kteří se zúčastnili rozhovoru, jsou z DD Litoměřice (viz příloha A). Jedná se o mladistvé, kteří budou v nejbližších letech opouštět dětský domov. Tři z dotazovaných jsou romského původu. Rozhovor jsem provedla i s jejich paní ředitelkou, abych získala i její pohled na danou problematiku. V uvedeném dětském domově jsem byla i na povinné praxi, tudíž mám dostatek poznatků i z této doby. Po vyhodnocení rozhovorů s mladistvými, hlavně s těmi, kterých se odchod týká bezprostředně, vyplynulo, že mají pocit, že jsou dostatečně informováni o svých možnostech, které po odchodu z DD mají. I bydlení a zaměstnání považují za celkem bezproblémovou věc.

Výzkumu formou dotazníkového šetření se zúčastnilo 102 respondentů z dětských domovů Litoměřice, Dlažkovice, Ústí nad Labem, Teplice, Most a Chomutov, z toho 68 % (69 respondentů) z uvedených dětských domovů je romského původu. Největší počet romských dětí je v DD Chomutov (90 %) a DD Ústí nad Labem (87 %). Z výsledků vyplynulo, že v těchto domovech mladiství vědí o svých možnostech bydlení, dokonce mají jasno, jaký typ bydlení zvolí. Většina, a to 39 respondentů, uvedla jako ideální bydlení dům na půli cesty, 22 respondentů startovací byt. Ubytovnu jmenovalo 15 a podnájem 14 respondentů. Vlastní byt by chtělo 6 mladistvých, pobyt u příbuzných plánují 2 a návrat do své biologické rodiny 4 mladiství. Tuto problematiku mladiství nejčastěji řeší se svými vychovatelkami (65 respondentů), se sociálními pracovníky (19 respondentů), s rodinou či svými kamarády – zde byl poměr odpovědí vyrovnaný (9 respondentů). Na odchod z dětského domova se cítí být zcela připraveno 34 % respondentů, spíše připraveno 32 % respondentů, zcela nepřípraveno 10 % respondentů, spíše nepřípraveno 11 % respondentů a 14 % respondentů neví (viz příloha B).

Při rozhovorech i po vyhodnocení dotazníků jsem nezaznamenala výrazné rozdíly v odpovědích mezi romskými a neromskými mladistvými. Romské děti uvedly jako své budoucí bydlení spíše ubytovny či podnájem. Co se týče řešení otázky odchodu, zde uvedly nejvíce vychovatelky a svoje kamarády. Jinak se jejich odpovědi téměř shodovaly s odpověďmi neromských dětí.

Srovnáním odpovědí mezi jednotlivými dětskými domovy vyplynulo, že nejvíce připraveni na odchod z dětského domova se cítí být mladiství z DD Most a Chomutov, nejméně pak z DD Teplice. Romské děti v tomto případě uvedly nejvíce možnost – spíše ano. Řešení otázky odchodu se svými vychovatelkami uvedlo nejvíce respondentů z DD Litoměřice a Chomutov, nejméně z Ústí nad Labem, kde respondenti jmenovali převážně své kamarády či sociální pracovníky. O svých možnostech bydlení vědí ve všech uvedených domovech stejně.

Diskuze

Jak jsem již zmínila, z rozhovorů s mladistvými vyplynulo, že se cítí na odchod z DD připraveni, jsou si jisti možnostmi, které mají. Představu mají i o svém budoucím zaměstnání. Dětský domov navštěvují pravidelně sociální pracovníci a ekonomové, kteří dětem přibližují, jak hospodařit s penězi, jednat s úřady apod. Návštěvy těchto odborníků by měly být častější, navíc rozšířené o lidi ještě z dalších oblastí, jejichž informace by mohly být mladým odcházejícím ku prospěchu. Dětské domovy by měli navštěvovat také pracovníci úřadu práce, sociálních služeb, psychologové a sociologové. Podle slov paní ředitelky, která je ve styku i s těmi, kdo dětský domov již opustili, si ale naopak myslím, že jejich pohled na vlastní budoucnost je trochu zkreslený, setkání s realitou bývá bohužel poněkud odlišné.

Informace, které dostávají, jsou nejspíš dostatečné, pracovníci dětských domovů i sociálních služeb se v tomto ohledu snaží, ale podle mého názoru je děti nedostatečně vnímají. Spousta dětí, které dětské domovy již opustily, se potýká s většími či menšími problémy. Z dotazníkového šetření i na základě mých postřehů z období praxe vyplynul další problém, a to upínání se dětí na vychovatelky z dětských domovů, tzv. tety. Děti jsou na ně zvyklé, berou je jako náhradní rodiče, svěřují se jim se svými problémy, řeší s nimi nejvíc otázky kolem odchodu z DD. Osamostatnění pro ně nese nejen řešení nových problémů, na které nebyly zvyklé, protože v domově dostávaly vše potřebné, ale i odloučení od svých nejbližších lidí. Řešením by bylo zřízení startovacích či samostatných bytů vedle nebo poblíž stávajících dětských domovů. Mladiství by byli osamostatnění, museli by se starat sami o sebe, platit nájem, chodit do zaměstnání, ale stále by měli poblíž své tety, za kterými by mohli kdykoli přijít. Dále by byli v pravidelných časových intervalech navštěvováni pracovníky sociálních služeb, ekonomy a psychology, kteří by jim i nadále pomáhali při jednání s úřady, s finanční gramotností, případně s psychickými problémy. Tyto byty by byly časově omezené například na dva roky.

Závěr

Předkládaná bakalářská práce se zabývá rozbořem života převážně romských dětí v dětských domovech a procesem osamostatňování mladistvých po opuštění dětských domovů. Dětské domovy opustí každoročně průměrně 596 dětí.

Romské děti v České republice jsou v systému sociálně-právní ochrany dětí znevýhodněny. Přispívají k tomu mnohé faktory. Česká právní úprava sociálně-právní ochrany dětí je roztržena do několika zákonů a odpovědnost za ni je rozdělena mezi několik ministerstev. Příslušná legislativní a koncepční terminologie není jednotná a není dostatečně definována. Chybí právní definice ohroženého dítěte, právně závazná pravidla pro posouzení ohrožení dítěte, zákonná definice nepřijatelných důvodů pro umístění dítěte mimo rodinu nebo měřitelná odpovědnost za prevenci ze strany orgánů sociálně-právní ochrany dítěte.

V dětském domově je těžší vybudovat vlastní identitu dítěte, ať romského, či neromského. Vývoj jejich osobnosti je složitější, je ztížen mnoha okolnostmi. Dětem chybí osoba, ke které by se mohly připoutat. Právě mateřská osoba, která dítěti v jeho životě chybí, způsobí, že si dítě nevytvoří základní důvěru k okolnímu světu, tím nevěří také sobě samému. To je velmi často ještě umocněno psychickou deprivací. Období adolescence je období hledání sebe sama, nalezení své identity. Dítě potřebuje znát svou minulost, mělo by vědět, proč je v dětském domově, mělo by vědět, kam patří. Je to velice důležité pro jeho budoucnost a uvědomění si vlastní identity. Dítě by mělo umět se ve své minulosti orientovat, aby mohlo úspěšně pokračovat ve své životní cestě a čelit novým situacím a událostem, které v jeho životě nastanou.

Pravděpodobnost, že romské děti budou v České republice osvojeny, je nižší než u neromských dětí, a to právě kvůli jejich etnickému původu. Romské děti mají výrazně nižší šance na osvojení, případně pěstounskou péči z důvodů předsudků žadatelů o adopci, předsudků jejich okolí, ale i některých pracovníků, kteří adopci zprostředkovávají.

Pro romské děti je obtížné nebo zcela nemožné vymanit se ze stávajícího systému, což znamená, že většina z nich setrvá v ústavní péči až do své zletilosti.

Dětské domovy pro nás představují instituci, od které se očekává, že své svěřence řádně vychová a připraví na budoucí samostatný život. Jednou z nejčastějších kritik dětských domovů je, že děti, které dětským domovem prošly, jsou nesamostatné a nedokážou se o sebe plně postarat. Veřejnost se domnívá, že dětské domovy musí být schopny své svěřence kvalitně vychovat a připravit na život ve společnosti. Realita je ovšem mnohem těžší.

V dětských domovech má vše svůj smysl. Společný oběd, kdy si děti spolu s vychovatelkami vyprávějí, co bylo ve škole, co ten den zažily, co je zaujalo. Společná příprava do školy, kdy starší děti pomáhají těm mladším. Úklid pokojů, kdy se opět zapojují všechny děti a vzájemně si pomáhají. Starší děti mají také dovoleno pomáhat s drobnými pracemi v kuchyni.

Proces osamostatnění je pro mladé dospělé kritickou životní etapou. V jejich životech dochází k velkým změnám, musí se začít starat sami o sebe. V tomto období se stávají jednou z nejohroženějších skupin. Řeší hlavně témata bydlení a hledání zaměstnání. Jak se s nově vzniklou situací poperou, záleží na osobnosti každého jedince. Musí mít hlavně důvěru sám v sebe a své schopnosti, věřit si a vědět, kam má jeho život směřovat.

Někteří mladí volí návrat do své původní biologické rodiny, což není z mého pohledu úplně šťastné řešení, rodina mladého často jen zneužije a obere o peníze, které při odchodu z DD dostal. Hledání zaměstnání je pro mladé jednodušší, pokud si vyberou vhodný učební obor. To je důležitý krok ze strany dětského domova, pomoci dítěti při volbě budoucího povolání. Děti by také měly mít možnost chodit na brigády a získat alespoň základní pracovní návyky. Jinak mohou mít problém najít si a udržet si práci. Potom se často zařazují mezi dlouhodobě nezaměstnané, nebo pro svá selhání po krátké době zaměstnání střídají.

Mladí lidé, kteří opouští dětský domov, mají o svém bydlení jasnou představu. Tato situace je s nimi často diskutována, zaměstnanci dětských domovů se jim snaží v tomto směru pomoci. Jak jsem již ovšem zmínila, jejich představy o samostatném životě jsou často pouze teoretické, realita běžného života bývá jiná. Děti, které opouští normálně fungující rodinu mají velkou výhodu v tom, že se mohou do svých domovů kdykoli vrátit, případně požádat o jakoukoli pomoc. Tímto jsou děti z dětských domovů značně znevýhodněny.

Nejvhodnější variantou, co se týče bydlení, je samostatný nebo startovací byt, kde jsou mladiství ještě nějakou dobu pod kontrolou. Tyto byty ovšem nejsou součástí každého dětského domova, všichni tuto možnost bohužel nemají. Vybudováním těchto bytů by se předešlo spoustě problémů, které mohou končit bohužel i bezdomovectvím. Startovací byty, pokud nejsou, nebo nemohou být z prostorového hlediska součástí dětských domovů, by měly být zřízeny co nejbližší, pokud možno v rámci města. Mladiství tak mohou kdykoli do dětského domova zajít a poradit se o řešení nastalého problému. K dispozici by jim měly být nejen tety, se kterými mohou řešit běžné situace, ale i odborníci, například ekonomové, kteří poradí s finančními záležitostmi, jako je hospodaření s penězi a vytváření si finanční rezervy. Mladiství neměli během svého pobytu v dětském domově možnost vidět kolem sebe svět reálných peněz a jejich tok. V domovech je o ně postaráno a hlavně díky sponzorům a dárcům dostávají mnohdy drahé dárky, kterých si někdy ani neváží. Vychovatelé nemají právo jim tyto dary odebrat nebo zabavit, což se ale negativně projevuje v jejich výchovném působení. Děti si snadno navyknu, že vše dostanou zdarma a této představě se pak velmi těžko zbavují. V rodině mají děti jedinečnou šanci vidět, jak rodiče hospodaří s financemi, jak řeší různé problémy například s placením nájmu, hypotéky apod. V dětském domově tuto šanci nemají a později se tato absence zkušenosti projeví v jejich životě. Ekonomičtí pracovníci navštěvují dětské domovy průběžně ještě před odchodem dětí. Učí je finanční gramotnosti, vysvětlují, jak si výplatu rozdělit, aby měly na zaplacení nájmu a další výdaje nezbytné pro život. Možnost setkání a diskuze s těmito lidmi by však měli mladiství mít i po odchodu z domova. Teprve realitou samostatnosti si uvědomí, že si mnohdy neví rady, jak se svými penězi hospodařit, že nedokážou ze svého platu vyžít. Dále by měli být k dispozici psychologové, na které by se mladiství mohli obrátit s problémy psychickými, spojenými s odchodem z domova, případně i s problémy vztahovými. Jak jsem již zmínila v teoretické části práce, děti často trpí psychickou

deprivací, která je způsobena ztrátou rodinného zázemí a dlouhodobým pobytem v ústavním zařízení. To způsobuje sníženou schopnost začlenit se do běžného života, navazování intimních vztahů. Důležitost psychologické pomoci je v tomto případě zcela na místě a pravidelné návštěvy u odborníků by měly být samozřejmostí minimálně dva roky po odchodu z ústavní péče.

Děti by měly být na svůj odchod připravovány během celého svého pobytu v ústavním zařízení. Z mého výzkumu vyplynulo, že jsou již od útlého věku zapojovány do drobných domácích prací. Získávají běžné návyky, jako je ranní vstávání, osobní hygiena, oblékání, příprava na odchod do školy, úklid pokojů a pomoc při přípravě stravy. Od 15 let věku by se měla příprava na odchod mladistvých zintenzivnit. Od tohoto věku do doby odchodu by měli mít mladiství pravidelně schůzky s odborníky, kteří by je na odchod připravili ve všech směrech. Schůzky by měly probíhat v pravidelných intervalech, které by se s přibývajícím věkem dítěte zintenzivňovaly a konaly se v maximálním počtu čtyř dětí, aby měly větší prostor pro případné otázky a diskuzi. Odborníci jsou tým, který je tvořen lidmi ze všech základních oblastí života, kteří mezi sebou úzce spolupracují. Mezi odborníky by měli být lidé z oblasti ekonomiky, psychologie, sociální sféry, sociologie a úřadu práce.

Úkolem ekonomů je, jak bylo již zmíněno, ovlivnit finanční gramotnost dětí a rozvážné zacházení s financemi. Důležité je seznámit mladistvé s tím, kolik se průměrně platí za

nájem, elektřinu, vodu, plyn, kolik jim musí zbývat na stravu a ošacení, jaký je rozdíl mezi hrubou a čistou mzdou. Vhodné je naučit mladistvé vytvářet si finanční plán.

Psychologové již byli také zmíněni, zde je velmi důležitá pomoc při začleňování se do běžné společnosti, kde již nikdo nebude brát ohledy na jejich znevýhodněnost plynoucí z pobytu v dětském domově. Mnozí mladiství mají sklony navazovat povrchní vztahy jak intimní, tak i přátelské. Jsou naivní a nechávají se snadno strhnout k alkoholismu či kriminalitě. Přestávají chodit do zaměstnání, postupně se z nich mohou stát i bezdomovci.

Na všechny tyto možnosti a jejich důsledky by měli být včas upozorňováni. Mladiství potřebují motivaci, podporu, ale hlavně pocit, že jim někdo věří. Teprve potom mohou začít věřit sami sobě, což je pro jejich budoucí samostatný život to nejdůležitější.

Role sociálních pracovníků je nezastupitelná při řešení otázek z oblasti sociální, ať je to jednání s úřady, zajišťování si případných finančních podpor od sociálního úřadu. Důležité hlavně je mladistvé seznámit s jejich možnostmi bydlení, vysvětlit jim, co které ubytování znamená, jaká jsou jeho úskalí, či naopak výhody.

Mladiství by měli mít z mého pohledu také informace a poznatky od sociologa z oblasti politiky. Měli by být seznámeni s organizační strukturou vlády ČR, kdo je předseda vlády, jaká je funkce a úloha poslanců, parlamentu, jak to funguje na krajských a městských úřadech, poznat pojmy hejtman, starosta. V neposlední řadě by jim měla být vysvětlena jejich volební práva a nutnost účasti ve volbách, ale i rozdílnost politických stran. Děti mají v dětských domovech přístup k internetu i médiím, avšak tyto problémy nepatří mezi ty, které by dobrovolně sledovaly. Je proto nutné jim před jejich odchodem pomoci s celkovou orientací v současném světě.

Pracovníci úřadu práce mladistvým sdělí, kde a jakým způsobem si mohou najít práci, na co si u svých potenciálních zaměstnavatelů mají dát pozor a na co všechno mají nárok. Jak se mají chovat při případné nezaměstnanosti, nutnost nahlášení se na úřad práce a následně jeho pravidelné návštěvy.

Celý tento tým, který by dětem výrazně pomohl objasnit všechny aspekty, které jsou pro jejich samostatný život nezbytné, by měl být financován krajskými úřady či příslušným ministerstvem.

Pokud bych měla porovnat přípravu na odchod mladistvých z ústavní péče v České republice a zahraničím, uvedla bych model z Velké Británie, který se mi zdá jako jedno z nejlepších řešení pro mladistvé. Důležité je to, že každý mladý člověk připravující se na odchod z jakéhokoli typu náhradní péče má k dispozici osobního poradce. Společně se podílí na vytvoření plánu cesty, který zahrnuje to, čeho chce mladý člověk dosáhnout a co pro něj považují za nejlepší lidé z jeho okolí.

Spolu se svým poradcem si určí své cíle a plány, jejichž plnění spolu pravidelně vyhodnocují a společně také plán cesty aktualizují.

Zmíněný plán obvykle zahrnuje následující oblasti:

1. Co chce mladý člověk v životě dělat.
2. Jakou chce mít práci.
3. Jaké potřebuje vzdělání.
4. Jakou finanční pomoc potřebuje, aby dosáhl svých cílů.
5. Kde chce žít.
6. Jaké jsou jeho zdravotní potřeby.
7. Kdy chce pracovat.
8. Kteří lidé mu mohou pomoci a podpořit ho a další okolnosti, které jsou pro daného mladého člověka důležité.

Osobní poradce se má pravidelně informovat o vývoji mladého člověka, zda jsou zajištěny všechny jeho potřeby, a vést si o něm a jeho postupech písemné záznamy. Co se týče finanční podpory, mohou si mladiství zažádat o grant od sociálních služeb na základní vybavení domácnosti, pokud ovšem pobírají příspěvek v nezaměstnanosti. Za pozitivní prvky systému pomoci mladistvým ve Velké Británii považují zejména skutečnost, že s ním od přípravy na odchod až do doby několika let po něm pracuje vždy jeden pracovník, a také včasné řešení odchodu svěřence z péče.

Model osobního poradce, kterého by mohli mít k dispozici mladiství opouštějící dětské domovy, považují za vhodnou variantu. Tento člověk by mohl plně zastoupit pracovníky a odborníky zmíněných sfér, stal by se vlastně takovým rodičem, který by byl schopen svému svěřenci kdykoli pomoci a poradit mu. Odborná péče by se tímto omezila jen na nezbytně nutné případy. Vhodná je také spolupráce na plánu cesty, na němž se mladistvý aktivně podílí a tím si může ujasnit své cíle a prostředky k jeho dosažení.

Závěrem lze shrnout, že příprava dětí na odchod je dlouhodobý proces, a tudíž by neměla být záležitostí pouze posledních několika let před tímto důležitým krokem, ale děti by měly být připravovány průběžně po celou dobu ústavní výchovy.

Literatura

1. BĚHOUNKOVÁ, L. *Fenomén odchodu do samostatného života dítěte vyrůstajícího v náhradní výchovné péči*. Praha: Národní ústav pro vzdělávání, školské poradenské zařízení a zařízení pro další vzdělávání pedagogických pracovníků a Klinika adiktologie, 1. lékařská fakulta Univerzity Karlovy v Praze a Všeobecná fakultní nemocnice v Praze ve vydavatelství Togga, 2012. ISBN 978-80-87652-87-9.
2. BECHYŇOVÁ, V. a M. KONVIČKOVÁ. *Sanace rodiny: [sociální práce s dysfunkčními rodinami]*. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-392-5.
3. COURTNEY, M. E. a J. THORBURN. *Children in state care*. Aldershot, Hants: Ashgate, 2008.
4. DUDOVÁ, R., ed. *Nové šance a rizika: flexibilita práce, marginalizace a soukromý život u vybraných povolání a sociálních skupin*. Praha: Sociologický ústav Akademie věd ČR, 2008. ISBN 978-80-7330-138-5.
5. FOLDA, J., ed. *Otázky z oblasti pěstounské péče: vzdělávání pro pěstouny a zájemce o pěstounskou péči*. Praha: Jalna, 2010. ISBN 978-80-86396-55-2.
6. JAKOUBEK, M. a T. HIRT, eds. *Romové: kulturologické etudy: (etnopolitika, příbuzenství a sociální organizace)*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2004. ISBN 80-86473-83-x.
7. KOZLOVÁ, L. *Sociální služby*. Praha: Triton, 2005. ISBN 80-7254-662-7.
8. LANGMEIER, J. a Z. MATĚJČEK. *Psychická deprivace v dětství*. Praha: Karolinum, 2011. ISBN 978-80-246-1983-5.
9. MATĚJČEK, Z. *Co děti nejvíc potřebují*. 7. vyd. Praha: Portál, 2015. ISBN 978-80-262-0853-2.
10. MATOUŠEK, O. a H. PAZLAROVÁ. *Hodnocení ohroženého dítěte a rodiny v kontextu plánování péče*. Praha: Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-739-8.
11. MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. 3., rozš. a přeprac. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2003. ISBN 80-86429-19-9.
12. MATOUŠEK, O. *Slovník sociální práce*. 3. vyd. Praha: Portál, 2016. ISBN 9788026211549.

13. MATOUŠEK, O. *Ústavní péče*. 2. přeprac. a rozš. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 1999. ISBN 80-85850-76-1.
14. NĚMEC, J. a V. VOJTOVÁ. *Vzdělávání žáků se sociálním znevýhodněním: Education of socially disadvantaged pupils*. Brno: Paido, 2009. ISBN 978-80-7315-191-1.
15. ŘÍČAN, P. *S Romy žít budeme – jde o to jak: dějiny, současná situace, kořeny problémů, naděje společné budoucnosti*. Praha: Portál, 1998. ISBN 80-7178-250-5.
16. SYSLOVÁ, Z., I. BORKOVCOVÁ a J. PRŮCHA. *Péče a vzdělávání dětí v raném věku: komparace české a zahraniční situace*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2014. ISBN 978-80-7478-354-8.
17. ŠANDEROVÁ, P. *Tělesnost jako významný faktor procesu adopce: kulturně antropologický problém*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2011. ISBN 978-80-7419-046-9.
18. ŠKOVIERA, A. *Dilemata náhradní výchovy: [teorie a praxe výchovné péče o děti v rodině a v dětských domovech]*. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-318-5.
19. ŠVANCAR, Z. a J. BURIÁNOVÁ. *Speciálně pedagogické problémy ústavní a ochranné výchovy*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1988.
20. TOMEŠ, I. *Obory sociální politiky*. Praha: Portál, 2011. ISBN 978-80-7367-868-5.

Internetové zdroje

1. *Dejme dětem šanci* [online]. © 2021 [cit. 2021-03-03]. Dostupné z: <https://www.dejmedetemsanci.cz/>
2. *Deník referendum* [online]. © 2021 [cit. 2021-03-03]. Dostupné z: <https://denikreferendum.cz/>
3. GOTTWALDOVÁ, M. a kol. *Dlouhodobá příprava dětí nařízenou ústavní výchovnou vstup do samostatného života* [online]. Chrudim: Centrum J. J. Pestalozziho, 2006 [cit. 2021-03-03]. Dostupné z: <https://docplayer.cz/567106-Dlouhodobapriprava-deti-s-narizenou-ustavni-vychovou-na-vstup-do-samostatneho-zivota.html>
4. MPSV ČR. Formy náhradní rodinné péče. *Mpsv.cz* [online]. © 2019 [cit. 2021-03-03]. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/formy-nahradni-rodinne-pece>
5. MPSV ČR. Jak to v děčáku chodí? *Pravonadetstvi.cz* [online]. © 2021 [cit. 2021-03-03]. Dostupné z: <http://www.pravonadetstvi.cz/deti/tvoje-situace/jsi-v-ustavu/jak-to-v-decaku-chodi/>
6. OTEVŘENÁ BUDOUCNOST. Příběhy dětí. *Otevrenabudoucnost.cz* [online]. © 2021 [cit. 2021-03-03]. Dostupné z: <http://www.otevrenabudoucnost.cz/pribehy-deti/>
7. PV. Novák (ANO): Jak je to dnes s odebíráním dětí podle zákona? In: *Parlamentnilisty.cz* [online]. 31. 1. 2020 [cit. 2021-03-03]. Dostupné z: https://www.parlamentnilisty.cz/politika/politici-volicum/Novak-ANO-Jak-je-to-dnes-s-odebiranim-deti-podle-zakona-612056?fbclid=IwAR1zMLjCCGM8AQR57jGFHucWXssXLEJwcdTDUzSQ8NN1br12vWKeECDGb_4
8. *Šance dětem* [online]. © 2021 [cit. 2021-03-03]. Dostupné z: <https://www.sancedetem.cz/>

Seznam příloh

A. Doslovný přepis rozhovorů z DD Litoměřice

B. Seznam tabulek a grafů

A. Doslovný přepis rozhovorů z DD Litoměřice

Před každým rozhovorem jsem respondenta požádala, zda je možné z našeho rozhovoru pořídit zvukový záznam, který je určen pouze pro studijní účely. Všichni respondenti se zvukovým záznamem souhlasili.

Rozhovor s respondentkou A

1. Souhlasíš s nahráváním rozhovoru?

Ano, souhlasím.

2. Od kolika let jsi v dětském domově, Kolik je ti let?

Bude mi 17 let a v tomhle dětském domově jsem od 15 let.

3. Jak tady trávíte volný čas? Jak vypadá běžný den v DD?

Ráno vstaneme, jdeme na snídani. Když je coronavirus, nechodíme do školy, většinou si uděláme nějaké úkoly, nebo máme on-line výuku, pak jdeme na oběd. Po obědě si doděláváme školu, pomáháme tetám s dětma a pak máme klid, odpočíváme. Potom jdeme většinou ven a pak přijdeme, jdeme na večeři. Po večeři uklízíme, pomáháme tetám a většinou jsme potom na hale, koukáme na televizi a jsme s dětma, odpočíváme.

4. Máte možnost zapojit se do domácích činností? Např. vaření, praní, popřípadě jak často to děláte?

Většinou každý den.

5. Myslíš si, že bys byla schopná si už sama uvařit?

Ano, určitě.

6. Připravuješ se nějakým způsobem na odchod z DD?

Ano, připravuji.

7. S kým situaci nejvíce řešíš, probíráš?

Většinou s bratrem, který tady ale není. Jinak s tetou.

8. Máš ponětí o tom, jaké máš možnosti bydlení po opuštění DD? Víš, co je domov na půli cesty?

Vím. Sociální pracovnice mi říkala, že je to, až vyjdu, tak mi mohou pomoci, že mi mohou něco zaplatit, než si najdu práci.

9. Máš představy o svém životě? Máš nějaké sny?

Ano, mám, to je jasné.

10. Máš představu o tom, jaké bys chtěla mít jednou zaměstnání?

Chtěla bych dělat kosmetičku. V budoucnu, hned jak vyjdu z DD, si dodělám školu, potom si najdu byt, začnu chodit do práce, vezmu si nějaký úvěr, koupím si auto, udělám si řidičák, co tady budu a udělám si tady nějaké kurzy, abych měla větší šanci se někam dostat.

11. Nepřemýšlela jsi někdy o návratu do své biologické rodiny?

Přemýšlela, ale říkám si, na co. Už mi bude 18 let, říkám si, co tam budu dělat, budu dospělá. Nebudu se tam vracet, když už si můžu žít svůj život.

Rozhovor s respondentkou B

1. Souhlasíš s nahráváním rozhovoru?

Ano, souhlasím.

2. Od kolika let jsi v dětském domově, Kolik je ti let?

V dětském domově jsem od 4 let a je mi 17 let.

3. Jak tady trávíte volný čas? Jak vypadá běžný den v DD?

Ve volném čase po úkolech chodíme ven na vycházky, které jsou od 16:00 h – 17:45 h a jinak děláme různé aktivity, hry, pracujeme, vyrábíme.

4. Co vyrábíte?

Přáníčka, různé obrázky, výzdobu do pokojů.

5. Máte možnost zapojit se do domácích činností? Např. vaření, praní, popřípadě jak často to děláte?

Ano, máme. Jednou za 14 dní v neděli si povlékáme peřiny, každý si uklízíme svůj pokoj a podle potřeby si můžeme i prát na skupině.

6. Myslíš si, že bys byla schopná si něco uvařit?

Ano, byla.

7. Připravuješ se nějakým způsobem na odchod z DD? S kým situaci nejvíc řešíš, probíráš?

Řeším to s tetou. A jsem připravená.

8. Máš ponětí o tom, jaké máš možnosti bydlení po opuštění DD? A víš, co je to domov na půli cesty?

Ano, vím obojí.

9. Nepřemýšlela jsi o návratu do své biologické rodiny?

To ne.

10. Jaké máš představy o svém životě? Máš nějaké sny?

Chtěla bych se vyučit, potom bych chtěla pracovat v cukrárně v Ústí nad Labem. Chtěla bych se tím žít.

Rozhovor s paní ředitelkou DD Litoměřice

1. Souhlasíte s nahráváním rozhovoru?

Ano, souhlasím.

2. Jak dlouho v dětském domově pracujete?

Já jsem tady začínala jako vychovatelka, takže se všim všudy to bude teď 23 let.

3. Kolik zde máte momentálně dětí, které jsou ve fázi přípravy na odchod z DD?

Šest.

4. Zapojujete děti nějakým způsobem do chodu DD? Dáváte jim nějaké práce?

To ano, to dáváme. Ono vlastně každé dítě má vždycky večer nějakou službu, kde musí buď uklízet, nebo prostě vynášet koš, po měsíci se to střídá. Takže tím si vlastně takhle projdou veškeré ty domácí práce, které jsou prostě potřeba. Vaří s paní vychovatelkou, takže se zapojují i do té přípravy jídla, a perou si prádlo, takže i kolem domu pracují, pracují venku na zahradě, takže pracují.

5. Od jakého věku je zapojujete do chodu DD?

V podstatě odmala. Opravdu co nastoupí do školy, tak už mají nějaké drobné práce, nebo jsou k ruce staršímu dítěti, že spolu třeba uklidí kuchyň, s tím že velké dítě myje nádobí, menší mu pomáhá utírat, ale odmala prostě ty děti nějakým způsobem už jsou k tomu vedeny, třeba postel si stelou a povlékají už jako malé děti.

6. Jakým způsobem připravujete děti na odchod z DD? Mluvíte s nimi o jejich možnostech bydlení, zaměstnání?

Mluvíme v podstatě vždycky v nějaké fázi, když už teda by se jim ten odchod měl blížit, tak samozřejmě s nimi o tom mluvíme i více, ale je pravda, že ty děti mohou odejít v 18, nebo tady potom mohou zůstat vlastně ještě v době, kdy studují, tak jako na takovém dobrovolném pobytu. Máme tady k tomu i připravený startovací byt, takže oni si vlastně mohou pod naším dohledem vyzkoušet takový ten život o samotě a je teda pravda, že tam potom ty děti to využívají a v podstatě jako si tam vaří, perou, uklízí, musí se ráno budít do školy. Mají to jako takový přechod do toho života. Takže bych řekla, že tohle jim dá hodně, že si to vyzkouší, i jako když to vezmu takovou tu samotou, tady jsou pořád v kolektivu, tady je pořád nějaký režim, člověk jim prostě říká, co mají kde, co kdy mají a v podstatě na tom startovacím bytě už i ten volný čas a veškeré aktivity organizují sami. Takže se vlastně učí i takové to, že najednou nemají naplánovaný program na den, ale musí si nějaký program sami najít, aby se zabavili. A samozřejmě teď je doba, jaká je a která nám to nějakou dobu znemožňuje, ale jinak se je snažíme zapojovat do různých projektů. Máme tady zkušenosti s projektem Šalamoun, kde tím už některé děti prošly, ale bohužel teď je to zastavené a vlastně tyhle větší děti to mají rozjednané, ale nedokončené. To je vlastně projekt, kde se připravují také na život a spíše z té fáze, že si hledají práci, snaží se nějakým způsobem řešit i finanční gramotnost, takže je to zaměřené i na život „venku“, co je pak už čeká dál.

7. Jak dlouho mohou být ve startovacím bytě?

No, oni tam mohou vlastně v 18, protože tím, že jsou zletilé a nemáme za ně takovou odpovědnost, tak si můžeme dovolit je tam nechat prostě samostatně a mohou tam být, dokud nedostudují. Je to individuální, některé děti jsou tady třeba rok, pak ještě do dokončení studia, mohou tady vlastně být do 26 let. Ale to se většinou neděje, většinou rok – 2 roky, než dokončí např. učiliště nebo nějakou školu.

8. Myslíte si, že jsou děti dostatečně při odchodu informované?

To, co potřebují vědět, my jim řekneme. Ale je pravda, že oni ještě, když jsou tady, tak mají pocit, že hodně věcí nebudou potřebovat, nebo to zlehčují, že třeba mají pocit, že jim pořád něco zbytečně vysvětlujeme. Když jsou tady, tak to tolik nevnímají, hodně často se pak stane, že odejdou a pak zpětně přijdou třeba se zeptat na nějaké věci, se kterými si neví rady a vnímají to potom samozřejmě jinak a asi to lépe vstřebávají, protože jak říkám, když jsou tady a nic se jim neděje, tak spoustu věcí jim projde jedním uchem tam a druhým ven. Dokud si na to nepřijdou sami, nebo si to sami nevyzkouší, jak je to v tom reálu, protože samozřejmě oni se na jednu stranu těší jít ven, protože samozřejmě je to pro ně taková svoboda a samozřejmě taková volnost. Na druhou stranu se toho i bojí, přece jen ta zodpovědnost sama za sebe a že už nebudou mít, kdo by jim poradil, kdyby nastal nějaký problém, tak se to v nich pere a věřím tomu, že v tom období od 16 let to pro ně může být hodně zmatečné, co bude.

9. S kým děti tuto situaci nejvíce probírají?

Je to s paní vychovatelkou na skupině, která je má, a nějakým způsobem v rámci té skupiny s nimi pracuje. Samozřejmě třeba na ten projekt Šalamoun, tam jezdí s vedoucí vychovatelkou, takže se zapojí i jiní pracovníci. Pokud potřebují něco ohledně financí, tak jim zase poradí paní ekonomka. Zase pro kluky je údržbář taková dobrá škola, že když je potom něco potřeba poradit, nebo je zapojit do práce, když je potřeba s něčím pomoci, tak jim velcí kluci pomáhají. Řekla bych, že každý z té jejich profese jim může něco dát. Říkám, některé děti si nechají poradit, některé zase ne.

10. Jaká je podle Vašeho názoru nejlepší forma bydlení pro děti?

Určitě je nejlepší, když už rovnou začnou žít samy, najdou si to bydlení pro sebe a tam je potom samozřejmě i důležité, aby pracovaly, aby to bydlení udržely. Ony ještě existují domy na půli cesty. My s tím teda nemáme dobrou zkušenost, naše děti tam moc nechtějí, protože to mají nastavené tak, že je tam další režim, zase další povinnosti, které musí plnit. Radši jdou někam a to je samozřejmě nejlepší, když potom mají nějaké samostatné bydlení, nějakou garsonku, ale mohou už nějak fungovat sami, vyzkoušet si to.

11. Máte nějakou zpětnou vazbu od dětí, které dětský domov již opustily? Víte, jak se jim daří?

Máme. Je to vlastně asi ne půl na půl, ale víme o některých dětech, které se zapojily pěkně do života a daří se jim, nastoupily do práce, mají nějaké bydlení a postupně i rodiny. Samozřejmě jsou děti, které vzaly život z úplně jiné stránky a nedaří se jim, protloukají se tak různě, jak se dá, a někdo až když spadne na dno, tak se třeba odrazí a nějakým způsobem funguje. Někdo bohužel na tom dnu zůstane. Někdy je problém, že se nám děti vrací do těch původních rodin a v podstatě ten život té rodiny, který není ideální, potom převezmou a nějakým způsobem tam spolu žijí tak, jak to není úplně ideální.

12. Vrací se děti po opuštění DD spíše do svých biologických rodin?

Spíš ne. Když to vezmu z loňského roku, tak nám odešly tři děti a dvě se vrátily do své původní rodiny. Jedna slečna si zařídila svůj život, ale jinak si myslím, že rodiny dětí, co teď máme, to bude tak půl na půl, že to opravdu není tak běžné, aby se vracely. Je to také dané tím, že pokud ta rodiny nějakým způsobem fungovala v době pobytu v dětském domově. Pokud se s nimi stýkali, jezdili tam na návštěvy a nějakým způsobem ta rodina s nimi pořád udržovala kontakt. Poté je snazší se tam vracet než u dětí, které o své rodině nic nevědí. Tam není kam se vrátit, protože ty rodiny o ně nestojí.

B. Seznam grafů a tabulek

Seznam grafů

Graf č. 1: Věk respondentů	39
Graf č. 2: Délka pobytu v DD.....	40
Graf č. 3: Možnosti bydlení po opuštění DD	41
Graf č. 4: Výběr typu bydlení	41
Graf č. 5: Připravenost na odchod z DD	42
Graf č. 6: Romský původ.....	43

Seznam tabulek

Tabulka č. 1: Řešení otázky odchodu z DD.....	40
Tabulka č. 2: Porovnání odpovědí	43
Tabulka č. 3: Romské zastoupení	44
Tabulka č. 4: Statistika odchodů z DD	44